

**VIDGADE VYER, DJUPARE KUNSKAP
– OM BILDNING HÄR OCH NU**

Vidgade vyer, djupare kunskap – om bildning här och nu

Producerad av Kultur i Väst 2015. Boken är framtagen i ett samarbete mellan Kultur i Väst och Västarvet, Västra Götalandsregionens två kulturförvaltningar. Citera oss gärna och ange då källan.

Redaktionsgrupp: Ingrid Atlestam; Hans Kindgren, Västarvet; Bengt Källgren, Kultur i Väst; Per Lekholm, Västarvet; Kerstin Wockatz, Kultur i Väst; Johan Öberg, Göteborgs universitet.

Tack till Gunilla Sandin, Strömstad och Gunlög Thorstensson, Vara för genomläsning och goda råd.

Fotograf: Se respektive bild.

Grafisk form: GCL Kommunikation.

Omslagsbild: Tornado av Bigert & Bergström. Foto: Jan Berg/Borås stad.

Tryck: Bording, Borås 2015.

ISBN: 978-91-87229-19-0

INNEHÅLL

Ingrid Atlestam Resa utan mål?	7
Göran Greider Den diskuterande människan är målet!	13
Ingrid Atlestam En bildande mångfald – exemplet Biskopsgården	19
Klas Sjögren Folkbildning då och nu	25
Fredrik Svedemyr En folkbildning som utmanar	31
Annina Rabe Bildning som verktyg – eller accessoar	37
Tove Eriksson När konsten får ta plats	43
Ingrid Atlestam Folkbibliotek – det vackraste uttrycket för sann demokrati	51
Magdalena Hillström Bildning och museer	57
Khashayar Naderehvandi Konstnärligt skrivande vid Folkhögskolan i Angered	63
Sara Larsson Bildning utan belöning?	69
Veronica Johansson Bortom källkritik i nya informationslandskap	75
Örjan Hellström Bildning i digitaliseringens tid	81
Fredrik Svedemyr När lärandet blir elektriskt	87
Eva Mark Vad är global bildning?	91
Helén Andersson Tändsticksasken som blev finkultur	99

HELÉN ANDERSSON

Journalist på Kultur i Väst.

INGRID ATLESTAM

Bibliotekarie, biblioteksdebattör och skribent, tidigare chef för Kortedala och Gamlestadens bibliotek i Göteborg.

TOVE ERIKSSON

Journalist på Kultur i Väst.

GÖRAN GREIDER

Född 1959, journalist och författare. Chefredaktör för Dala-Demokraten, har publicerat en rad fackböcker och diktsamlingar, senast Den solidariska genen (2014) och Och dagarna är som små sekler (2012).

ÖRJAN HELLSTRÖM

Konsulent på Kultur i Väst med inriktning på bibliotekens webb- och IT-tjänster. Arrangerar bland annat fortbildningar kring hur digitaliseringen och ny teknik påverkar bibliotekens kärnverksamhet.

MAGDALENA HILLSTRÖM

Filosofie doktor i Kultur och samhälle och biträdande lektor vid Tema Kultur och samhälle, Linköpings universitet. Hennes forskningsområden är museihistoria, musei- och kulturpolitik och kulturarv. I ett projekt om museer, skola och folkbildning arbetar hon för närvarande med en bok om svensk museipolitik från 1900-talets början intill nutid.

VERONICA JOHANSSON

Filosofie doktor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan på Högskolan i Borås. Medlem i forskningsmiljön »Lärande, interaktion och medierad kommunikation i det moderna samhället« (LinCS) vid Göteborgs universitet och Högskolan i Borås. Disputerade 2012 med en avhandling om visualiseringar av data och kritiska kompetenser.

SARA LARSSON

Född 1976, språkvetare, frilansande skribent, redaktör och moderator. Har varit redaktör för Sans magasin och tidskriften Humanisten samt för ett flertal böcker med inriktning på existentiella frågor, vetenskap och idédebatt.

EVA MARK

Filosofie doktor i teoretisk filosofi, förestår Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet. Forskar inom områdena självbilder och praxis. Konsult inom självutveckling, ledarskapsutveckling och organisationsförändring. Arbetar med mötet mellan konstutveckling och filosofi. Har bl a publicerat Teorier ur kroppsliga praktiker (2011) och Bildningens praktiker (2014).

KHASHAYAR NADEREHVANDI

Född 1981. Debuterade 2011 med diktsamlingen Om månen alls syntes, 2013 kom romanen Vilar i era outtröttliga händer. Fick Sveriges Radios novellpris 2014. Var hösten 2013 drivande i att starta kursen Konstnärligt skrivande på Folkhögskolan i Angered, i samarbete med folkhögskolan och Göteborgs universitet, finansierat av Västra Götalands kultur nämnd.

ANNINA RABE

Född 1963, litteraturkritiker och kulturjournalist. Skriver bland annat i Expressen och Sydsvenskan. Har arbetat med Biblioteksbladet, BLM, Bibel och Allt om Böcker. Ordförande i Augustprisets skönlitterära jury och aktiv i NÄFS – Nätverket för främjande av skönlitteratur på folkbiblioteken. Ledamot i litteraturutredningen Läsandets kultur 2012.

FREDRIK SVEDEMYR

Journalist på Kultur i Väst.

KLAS SJÖGREN

Ordförande i Västra Götalands Bildningsförbund (VGB). Har bland annat varit ordförande i VGBs folkhögskoledelegation och rektor vid Hellidens folkhögskola. Är sedan 2013 ordförande i Blåbandsrörelsens folkhögskoleförening.

FOTO: HELEN ANDERSSON

RESA UTAN MÅL?

VAD ÄR BILDNING? GOOGLE ger drygt 450 000 svar på 0,27 sekunder. Det är omöjligt att läsa och ta till sig alla. Men med hjälp av tidigare kunskaper och källkritiskt tänkande kan jag välja ut ett antal träffar som verkar relevanta och försöka analysera dem. Det ger insikter som gör att jag kan ha en välgrundad åsikt om vad bildning kan vara. Jag har helt enkelt bildat mig, påbörjat en bildningsresa.

Mindre än en sekund tog det att fixa den digitala biljetten till resan. Men det tar minst lika lång tid att läsa, tänka, samtala och dra slutsatser nu som för tusentals år sedan.

Under denna bildningsprocess stöter jag på begrepp som folkbildning, allmänbildning, bildningsideal, medborgarbildning, livslångt lärande, kritiskt tänkande, kanon, bildningstraditioner, utbildning och klass.

Det framgår klart att bildning sedan länge är ett mycket omstritt begrepp vars innehåll många vill definiera och ifrågasätta. Somliga har velat skrota det helt som en kvarleva från ett tidigare klassamhälle. Under senare år har begreppet åter hamnat på dagordningen när utbildning, kultur, vetenskap och demokrati diskuteras.

Olika bildningsideal ställs mot varandra. Ska vi ha en litterär kanon? Är bildning en process, alltså inte ett mål utan en resa?. Handlar det kanske främst om att se sammanhang, att ha så breda referensramar att man lätt tar till sig nya kunskaper och erfarenheter, omprövar och tänker nytt? Är en bildad människa en bättre människa på något sätt? Vilken bildning behövs för att klara en framtid präglad av globalisering, klimathot och informationsöverflöd?

Folkbildning

Folkbildningen växte fram ur det gamla klassamhället. Underklassens behov av att bilda sig för att kunna ta makten samverkade med överklassens önskan att disciplinera underklassen för att undvika revolution. Resultatet blev folkrörelser, folkhögskolor och studieförbund och sedan parlamentarisk demokrati och ett utbildningsväsen lika för alla.

Vad är folkbildning idag? Miljörörelsen, kvinnorörelsen och nyare sociala proteströrelser, hur ser deras bildningssträvanden ut? Finns det någon bildning som bör vara gemensam i ett samhälle för att möjliggöra dialog och förståelse? Vad ska den i så fall innehålla?

Utbildningsväsendet, från förskola till högskola, är vår viktigaste bildningsinstitution. Hur förvaltar och vidareutvecklar man bildningstanken, att lära för livet och inte bara för betygen och karriären? Hur lär man ut kritiskt tänkande när läsförståelsen blir allt sämre och i ett samhällsklimat där många skräms till tystnad?

Allmänbildning

Allmänbildning, är det något mer än att kunna lösa korsord och klara sig hyfsat i frågetävlingar? Författaren och bildningsideologen Ellen Key sa bland annat att »bildning är det som finns kvar när man glömt allt man lärt sig«, alltså inte så mycket faktakunskap, typ årtal och namn, utan snarare sammanhang och tankegångar.

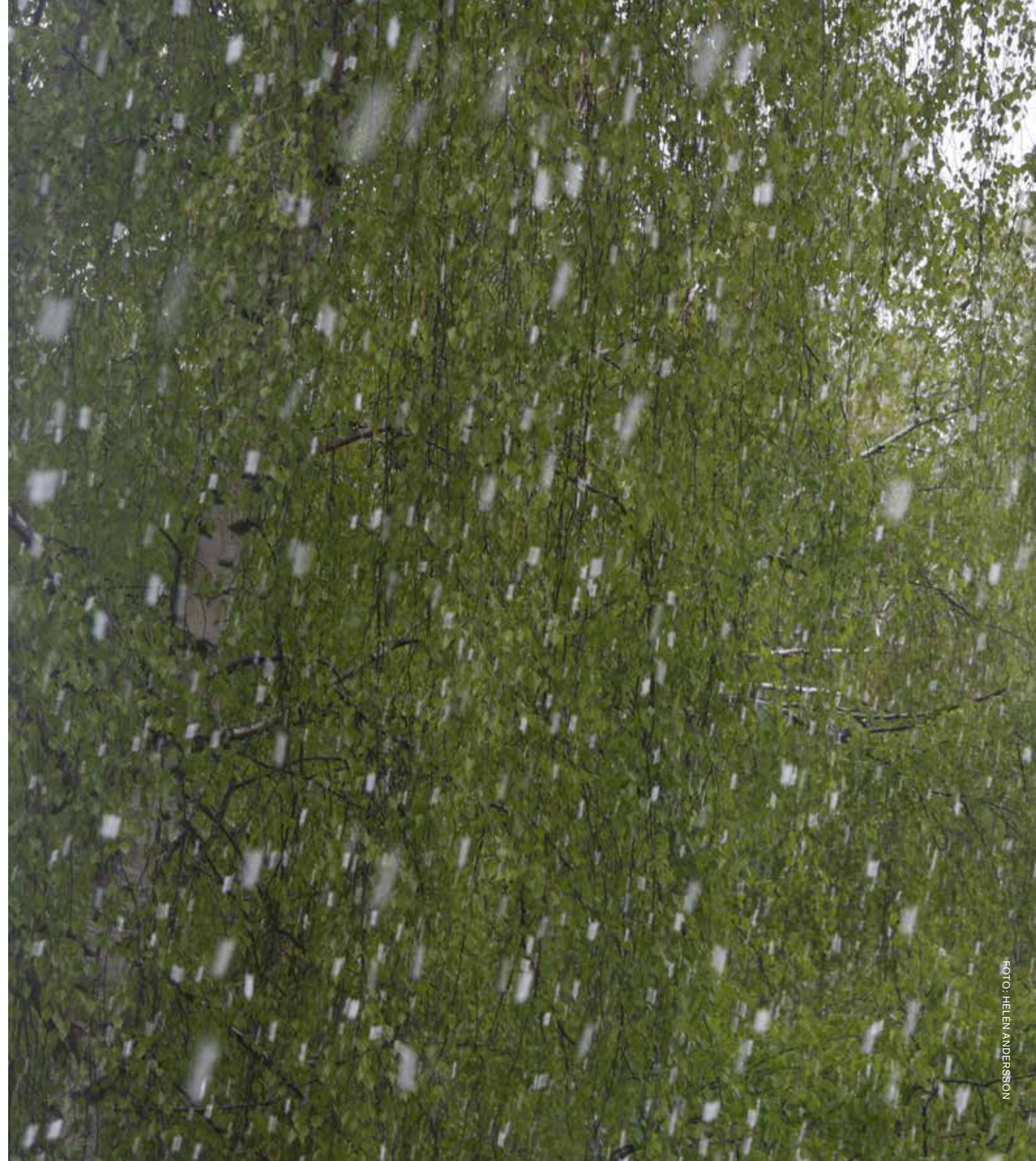
»God allmänbildning« är ett krav som ibland står i platsannonser när det gäller serviceyrken, exempelvis bibliotekarie. Det kan tolkas som att kunna föra ett »bildat samtal«, att förstå vad folk syftar på, att ha breda referensramar.

Hittills har det handlat om en god kännedom om det västerländska kulturarvet och nutida västerländsk kultur med tonvikt på det humanistiska och viss samhällsorientering, men mindre vikt vid teknik och naturvetenskap.

Men räcker det idag i en alltmer globaliserad, tekniskt avancerad och kunskapsintensiv värld? Duger det med ett annat kulturarv, kinesiskt, arabiskt eller indiskt? Är det inte snarare ett helt världsarv vi alla borde ta till oss?

Reflektera över betydelseskillnaden på förledet »världs« i världslitteratur och världsarv contra världsmusik och världskulturmuseum! I de två första begreppen står det för ett urval av det som ur ett helavärldenperspektiv kan anses som bäst och viktigast. I det två senare står det för något icke västerländskt ur skilda kulturer. Det handlar om att se det gemensamma eller lyfta fram det annorlunda. Inte rätt eller fel, men viktigt att analysera varför man gör det ena eller andra vid olika tillfällen.

Är det då inte bara att fortsätta blanda och ge, såsom människor alltid gjort då de rest, handlat och på andra sätt kommunicerat över skiftande gränser?

Förr var det ett överklassprivilegium att göra en rent fysisk bildningsresa. Unga män från adel och borgerskap skickades ut på bildningsresor innan de etablerade sig i samhället. Nu har de flesta möjlighet att resa. Om det blir en bildningsresa är upp till var och en. Vad man ser, hör, lär och kommer till insikt om beror på den egna viljan och intresset.

Inte riktigt lika frivillig är den bildningsresa som de gör som kommer till Sverige från oroshärdar och fattigdom i andra delar av världen. De måste lära sig ett nytt språk, ett nytt samhälle med dess lagar, traditioner och värderingar. Det blir en bildningsprocess där man tvingas lära om, lära nytt och ifrågasätta.

Skulle denna process kunna vara mer ömsesidig? Att vi alla lär av varandra, vidgar våra vyer, bildar oss tillsammans. Vad gör museer, bibliotek, kulturhus och andra offentliga mötesplatser för att vidga kulturarvsbegreppet, för att få fler att veta mer om varandra?

Kommunala bildningshärddar

I många kommuner har man inrättat en bildningsförvaltning och under den sorterar skolan och förskolan men mera sällan kultur, föreningsliv och det fria bildningsarbetet. Har kommunen då en bildningspolitik eller bara en utbildningspolitik och en separat kulturpolitik? Hur kommer folkbildningens mål om jämlikhet, demokrati och minskade klyftor in i kommunens verksamhetsplaner?

Bildning kan bara finnas hos en individ, men en bildningsresa kan man göra såväl individuellt som tillsammans. Den kan vara organiserat som kurser, föreläsningar, studiecirklar, utbildningar, samtal, diskussioner och föreningsaktiviteter. Det kan även vara öppna erbjudanden som bibliotek, museer, arkiv, kulturhus, fritidsgårdar, dagcentraler och medborgarkontor.

Kommunens roll är att erbjuda möjligheter för bildningsresor såväl för liftare och luffare som de som vill resa i egen kupé och charterresenärer.

För att förverkliga detta behöver kommunen en bildningspolitik som sätter in såväl utbildningsväsendet som kultur- och fritidsverksamheten i ett bildningsperspektiv, där man ser alla kommunens mötesplatser och arenor som möjliga bildningshärddar, ett begrepp som ofta används i mer agitatoriska sammanhang.

Liten resehandbok

I denna lilla skrift reflekterar författarna över bildningsbegreppets olika aspekter utifrån sin specialkompetens. Detta för att ge en mer allsidig och mångfacetterad bild av vad bildning kan innebära för såväl individen som samhället. Detta varvas med intervjuer och reportage som beskriver vardagligt lokalt bildningsarbete. Det är inte en bok typ »Bildning för dummes« eller »Allt du behöver veta om bildning« utan förhoppningen är att den ska inspirera till fortsatt kreativt och kritiskt tänkande kring olika innebörder och möjligheter vad gäller bildning i ett kommunalt perspektiv i arbetet för ett jämlikt, demokratiskt och hållbart samhälle.

INGRID ATLESTAM

uthärda det ...
Maria Vasilevna Zj...
MEDLEM AV MOTSTÅNDRÖRELSEN

- Tyskarna kom inåkande i byn ... på stora, svarta motorcyklar ... Jag stirrade häpet på dem: de var unga och glada. De skrattade hela tiden. De gapskrattade! Jag blev alldeles kall inombords – över att de var här, på vår mark, och utom skrattade.

Det enda jag drömde om var hämnd ... Jag föreställde mig hur jag skulle stupa, hur man skulle skriva en begravning för mig. Mitt namn skulle leva kvar. Sådant drömde jag om.

År 1943 födde jag en dotter ... Då hade jag och min syster flyttat ut i skogen, till partisanerna. Jag födde i en grotta ute i ett kärr. Blöjorna och lindorna torkade jag mitt i egen kropp – jag lade dem vid bröstet för att värma dem och sedan satte jag på dem igen. Runt omkring brunnerna – de tänkte på byarna och lät människorna brinna med husen. De jagade in dem i skolor och kyrkor och höllde på bensin ... Jag hade med mig min syster, terdotter, när hon hörde vad vi talade om så berättade Maria, vad blir kvar av mig när jag brinner upp bara pampuscherna ...?« Det var sådana frågor som ställde till oss ...

Jag samlade själv ihop de brända kvarlevorna med och samlade ihop min väninnas familj. Hon rester i askan, och när det fanns kvar en liten remsa – k...

DEN DISKUTERANDE MÄNNISKAN ÄR MÅLET!

NÄR DEN VITRYSKA FÖRFATTAREN Svetlana Aleksijevitj bestämde sig för att leta upp kvinnor som deltagit vid den ryska fronten under andra världskriget avtäckte hon erfarenheter som ingen ditintills tagit i med tång. Alla ryssar, eller sovjetmänniskor, hade egentligen bara kunnat tala om den officiella historien, om tapperhet och hjältemod. Aleksijevitj drog istället fram de verkligt smutsiga historierna, krigets antiheroiska sidor och det blev särskilt känsligt för att det var kvinnor som berättade.

Hon åkte alltså hem till kvinnor trettio år efter krigsslutet och satte sig ner med dem och till slut kom de verkliga historierna ur livet självt. I förordet till »Kriget har inget kvinnligt ansikte« skriver Aleksijevitj att det var särskilt en sak hon la märke till under arbetets gång: De som hade svårast att tala ärligt om allt det som hade hänt var de mest bildade människorna. De som läste böcker, följde med i debatter, var historieintresserade. Det var de som hade mest av den officiellt sanktionerade historieskrivningen i sig och därför också hade längst till sina egna erfarenheter, ja till den egna själens kunskaper, som hon säger.

Närmast till de äkta känslorna och erfarenheterna från kriget hade de som var minst bildade, ja som hade minst kultur i sig.

Aleksijevitj skriver om en värld som lyckligtvis är försvunnen, den sovjetiska. Den präglades av en närmast ofattbar klyfta mellan ideal och verklighet. Men jag tror att det hon märkte av är giltigt för alla samhällen: Det vi kallar bildning står ibland i vägen för äkthet och sanning.

Det är alltså bäst att jag skriver ut det direkt: Jag tror inte på ordet eller ens begreppet bildning och jag tycker att jag har goda skäl till det. Exempelvis går det inte att fråga någon om hen är bildad. Den som prövar kommer att märka att den tillfrågade antingen blir förbannad eller visar upp ett arrogant ansiktsuttryck och börjar mästra den som frågar. Unga människor ser bara frågande på en om man säger det. Och de som verkligen är högtbildade säger aldrig till varandra att de är bildade; det är i så fall bara underförstått och därför aldrig uttalat. Jag tror att ett adjektiv som inte går att använda i ett normalt samtal inte är mycket att ha.

Mitt intryck är att ordet bildning nästan enbart används i skolpolitiska tal eller i en aning högtravande essäer där det används för att skilja ut de bildade från de obildade. Det är knappast någon slump att ordet bildning gjort comeback i en era som är mer präglad av status och statusjakt än kanske någon gång under efterkrigstiden.

Att det är på det sättet har naturligtvis att göra med att begreppet bildning – ja, till och med själva ordet – ohjälpligt tycks höra hemma i en svunnen artonhundratalsvärld. Det är dags att säga farväl till ordet bildning, det ställer till långt mer problem än det löser. Och vi borde acceptera att det fungerar i sammanställningar som utbildning och folkbildning förmodligen därför att det då får viss konkretion.

Men det är inte enbart för att ordet bildning är gammalt som det fungerar dåligt. Ett annat problem med det är att det inte riktigt tillåter konflikter och maktperspektiv eftersom det känns på det där ordet att det vill sväva ovanför klass- och könserfarenheter. Ytterligare en svaghet med termen är att det är den stabila personligheten, den balanserade människan som är målet för den bildade människan – och jag tycker nog att ordet bildning därför kryper fram ur den nedärvda uppdelningen mellan förnuft och känsla. Bildning är det manliga, det behärskade, det kontrollerade och står ovanför känsloutbrotten.

Att termen bildningsnämnd på senare år slagit igenom tror jag faktiskt inte är bra för någon. Det framstår som smått obegripligt för många kommuninnevånare. Ordet kultur fungerar faktiskt mycket bättre.

Men kan det vara så att Aleksijevitj misstro mot bildning kan vara bra att ha i bakhuvudet när man sysslar med kulturfrågor i en liten kommun någonstans? Det tror jag. När det svenska folkstyret växte fram från slutet av artonhundratalet och under några årtionden framåt var det i allra högsta grad de sociala rörelserna – folkrörelserna – som bar fram det. Från 1880 till 1910 ökar antalet medlemmar i folkrörelserna från kanske 30 000 till en halv miljon. Vad var det som hände? På sätt och vis kan man säga att det som då föddes var den diskuterande svensken. Inte i första hand den »bildade« svensken utan just den diskuterande. Man kan hitta underbara spår av det i litteraturen, som när Eyvind Johnsson i en tidig roman berättar om hur han på ett fackligt möte till och med tar upp frågan om Schopenhauers filosofi. Ingen fattade vad han pratade om. Men Schopenhauer hamnade ändå i mötesprotokollet. Det var inte bildning som egentligen stod på programmet, utan självbildning – det

som sedan formaliserades i begreppet folkbildning. Och ett av de viktigaste resultaten av denna självbildning var att otaliga människor kastade av sig den hämmande officiella synen på allt från politik till kultur.

Jag tror att kultur- och bildningsnämnder i kommunerna behöver sikta på just den diskuterande människan, inte den bildade människan. Problemet är var man ska finna henne. En del av de gamla folkrörelserna, inklusive de partipolitiska, är rätt så insomnade även om de ofta lever kvar i någon form och inte bör underskattas. För det är ändå är i de kvardröjande och de ännu levande sociala rörelserna som en vettig idé om självbildning eller folkbildning även idag måste söka fotfäste.

För att vara väldigt konkret: När en niondeklass har en friluftsdag bör det ena gången vara Fältbiologerna eller Naturskyddsföreningens aktiva som planerar den och visar hur skogsskövlingen dragit fram eller hur en sällsynt fågelart har räddats. Och vill man den dagen rädda opartiskheten kan lärarna dra med sig folk från skogsbolagen ut i skogen; då kommer det att stå folk på varsin sida av en stubbe och bråka. En annan gång kan det vara småföretagarföreningen som har hand om eleverna en dag. En tredje gång är det fackföreningarna. Det är klart att somaliska föreningen ska hålla i en stadsvandring där skolelever är med. Hur ser staden ut från en invandrares synvinkel?

Skolan borde kunna vara ett stort fält för sådana sociala och kulturella experiment. Där kan konflikter synliggöras. Och den diskuterande människan kravla ur sin egen puppa.

Det bästa litteraturarrangemang jag varit med om är något som hette Dalarnas litteraturdag. Vi drev det i kanske tio års tid och när vi startade kämpade jag hårt för att vi inte skulle förlägga det till någon av de vanliga kulturlokalerna, utan till det stora köpcentret Kupolen i Borlänge. Det fungerade: Mitt i sorlet från lördagskonsumerande kunder intervjuade vi kända författare och debatterade politik och kultur. Och vi fick en annan publik än den vanliga. Små lokala förlag och organisationer ställde upp sina stånd runt omkring scenen. ABF och den lokala pressen var med, liksom flera fackföreningar.

Arrangemangen förändrade knappast världen, inte ens Borlänge, men jag tyckte jag såg spår av den diskuterande människan i det konsumerande vimmel som stannade till vid stånden och scenen.

I all självbildning ingår det också att lära känna den plats man lever på.

En allt mer medialiserad värld är en alltmer platslös värld. På den svenska landsbygden har det där faktiskt blivit en fråga om överlevnad. En allt starkare storstadsnorm, med en medial elit koncentrerad till huvudstaden, är på god väg att göra livet utanför storstäderna liksom mindre verkligt och framförallt mindre intressant: det verkliga livet tycks levas någon annanstans. Ändå märker jag att det fortfarande är de verkligt lokala kulturarrangemangen som drar folk.

Jag har sakta vandrat genom en by tillsammans med hundra andra personer – och några ofärdiga men mycket intresserade gamlingar på en vagn – där det hus för hus berättats om vilka som en gång levat där. Och de som berättat är de som råkar veta något, inte någon föredragshållare. Nyinflyttade bybor brukar mangrant sluta upp. Ibland släpar de med sig sina barn, som säkert tycker det är astråkigt, men som ändå får se en bygata leva upp tack vare alla gestikulerande människor. Ibland kan det bryta ut en palaver när det bråkas om vem som bodde där och hur personen egentligen var.

Men där är det självbildning – och ett återtagande av platser som pågår. Självbildningen är det mål all kulturpolitik måste ta sikte på. Tyvärr är jag rätt säker på att de senaste tio årens alltmer rätlinjiga pedagogik i skolorna, med fixeringen vid prov och betygsättning, har bidragit till den diskuterande människans borttynande. Vi har länge nu haft en skolpolitik som ensidigt och i första hand betraktat skolan som ett verktyg i den globala ekonomiska konkurrensen. Liberala politiker har till och med velat bekämpa flumskolan med hänvisningar till den auktoritära pedagogiken i Kina. Men om man menar allvar med kulturpolitik och med bildning i meningen självbildning är det snarare den omvända vägen som måste beträdas: mer av elevdemokrati, mer av alla slags konflikter kring de ämnen man studerar och mer av närkontakt med de sociala rörelser som existerar i det omgivande samhället.

Vid sidan av skolan förblir arbetslivet det stora outnyttjade fältet för sociala och kulturella experiment. Fackföreningarnas kulturella engagemang har de senaste tjugo åren försvagats och det är problematiskt. Forskningen visar oftast att det är arbetslivet villkor som även bestämmer kulturmönster. Men vi har fått en politisk agenda där det är vanligare och mer normalt att prata om entreprenörer som ska förnya produktionen, trots att forskningen snarare tyder på att det är intraprenörer – alltså människor som är fast anställda på ett företag – som står för den mesta förnyelsen.

Självbildningen startar när en människa behöver och till och med måste ropa efter kunskaper och perspektiv på sitt liv, sin bygd, sitt samhälle. Det är där allt väsentligt kulturskapande också föds. Den diskuterande människan är också, för att åter anknyta till Svetlana Aleksijevitj, många gånger den människa som både vågar och måste minnas.

Den diskuterande människan, inte den bildade människan, tror jag kan vara en bra vägvisare in i en vitaliserad demokrati och en bråkigare kultur.

GÖRAN GREIDER

FOTO: ANN-CHARLOTTE RUGFELT FERM

EN BILDANDE MÅNGFALD – EXEMPLET BISKOPSGÅRDEN

FÖRORTEN BISKOPSGÅRDEN BYGGDES PÅ 50-talet. Många familjer fick sin första moderna lägenhet här. Eftersom industrierna i Göteborg behövde arbetskraft, kom människor hit från Norden, Portugal och Turkiet. Området har renoverats och moderniserats under 80- och 90-talen. Dagens 25000 invånare har sina rötter i många länder, de flesta bor i hyresrätter. Få är höginkomsttagare. Många är arbetslösa.

Fattigdom och utanförskap orsakar sociala problem och en del ungdomar dras till kriminella gäng som ligger i konflikt med varandra. Stadsdelen upplevs som otrygg och många vill flytta. Mycket görs, inte bara av polismyndigheterna, utan av många institutioner, föreningar och andra goda krafter för att vända utvecklingen.

Stadsdelsförvaltningen Västra Hisingens verksamhetsplan för 2015 har en mycket hög ambitionsnivå när det gäller att minska klyftor, öka jämställdhet och integration bland annat genom satsning på fritid, kultur och skola.

Delar av det man vill kan sammanfattas i den av riksdagen nyligen beslutade målsättningen för folkbildningspolitiken: »Folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället.«

För visst är det ett omfattande bildningsarbete som pågår i Biskopsgården, dels i form av folkbildning och dels som oräkneliga bildningsresor för individer och för grupper. Aktörerna och möjligheterna är många i en ovanligt rik stadsdel vad gäller erfarenheter, kultur och språk.

Biblioteket

Biblioteket i Biskopsgården har inga stora resurser, men tack vare personalens engagemang och samarbete med andra som vill förändra såväl verkligheten i stadsdelen som bilden av den, är biblioteket en självklar del av mycket av det positiva som sker.

Bibliotekets kärnuppgift är att finnas där som en plats för den som vill låna, läsa, lyssna, betrakta och samtala. Alltså bilda sig. Därutöver erbjuds

enkla datakurser, studiestöd, läxhjälp, språkträning, kulturprogram, föreläsningar, utställningar skrivarkurser med mera. Mycket av detta sker i samarbete med enskilda personer och olika organisationer, bland andra föreningen Biblioteksvännerna i Biskopsgården. »Allt är faktiskt möjligt om biblioteket ger oss chansen och förtroendet. Tro på oss. Tro på de boendes samlade kraft!« säger Güluzar Tuna, en av de aktiva i föreningen.

Både bibliotekarien Anna-Carin Elf och bibliotekschefen Olivera Djudja är mycket måna om att betona vikten av god kontakt och ständig dialog med organisationer och enskilda volontärer. Det gäller att ha koll på att verksamheten håller god kvalitet och respekterar de värden biblioteket ska stå för, som neutralitet vad gäller religion och politik och respekt för de mänskliga fri- och rättigheterna.

Biskopsgårdens bibliotek och dess vänförening, med sin gemensamma syn på biblioteket som en brobyggande interkulturell mötesplats, ser stora möjligheter att gå vidare i alla bemärkelser.

Biblioteket kan inte få slut på gängkrig eller förändra strukturella orättvisor. Men biblioteket är en arena för möten, samtal, bildning och kompetensutveckling och ger många lite av den trygghet, det lugn och den utsiktspunkt som kan leda vidare. Detta är att lyfta fram folkbibliotekets ursprungliga bildningsuppdrag, att ge alla oberoende av bakgrund och utbildning möjlighet till kunskap och delaktighet och därigenom överbrygga klyftor.

För hundra år sedan handlade det om den inhemska lågutbildade arbetarklassen, nu gäller det även dem som är nya i landet och som behöver språk och andra verktyg för att kunna bli delaktiga i det samhälle vi nu lever i. »Att vara bildad är att kunna navigera i samhället« enligt Anna-Carin Elf och »då ska biblioteket vara den självklara platsen att lära sig detta«.

Sjumilahallen

»Sjumilahallen har kommit till utifrån de önskemål som de boende i Biskopsgården uttryckt, en plats för att mötas och göra saker tillsammans. Det kan vara idrott, kurser i hantverk, dans, seriematcher, bröllop eller konserter – olika evenemang och aktiviteter som tar olika stor plats« står det i presentationsfoldern.

Större delen av anläggningen, som är en tillbyggnad till Sjumilaskolans gymnastiksal och invigdes hösten 2011, är för sport.

Kicki Jaballah är koordinatör för den mycket aktiva kulturdelen. Hon ser som

en av sina uppgifter att få fler att ta del av kunskap, upplevelser och kultur och försöker därför att få så mycket som möjligt till Sjumilahallen då avståndet till stadens centrala utbud för många känns för stort. Detta har lett till samarbete med Konserthuset, El Sistema, Världskulturmuseet, Chalmers, Sahlgrenska, Universeum med flera. Syftet är att väcka behov och visa på möjligheter för de som bor i Biskopsgården och att få andra att upptäcka stadsdelen. Kicki Jaballah betonar vikten av samarbete såväl lokalt som kommuncentralt för styrka och möjligheter. Lokalt handlar det om föreningar, bostadsbolag, skolor, studieförbund, företagarföreningar och enskilda eldsjälur.

»Jag är inte bara tjänsteman utan samhällsmänniska« säger hon och förklarar varför hon försöker fånga upp ungdomar och lotsa dem till fritidsaktiviteter, utbildning eller arbete via de kontakter och nätverk hon byggt upp. »Bildning är att lära nytt, lära om och lära ut, bildning är möte med människor, lära sig koder för att kunna samspela både språkligt och kroppsligt« säger Kicki Jaballah som själv har en arabisk-muslimsk bakgrund och bott halva sitt liv i Sverige och nu lär sig nytt varje dag av alla de som flyttat till Biskopsgården från andra delar av världen.

Information och delaktighet

En kortversion av stadsdelens budget och verksamhetsplan trycks på tio språk. Stadsdelsförvaltningen försöker på många sätt nå de boende med information, stöd och råd och bjuda in till samtal för att skapa delaktighet och trygghet. I juni 2014 öppnades ett medborgarkontor mitt emot biblioteket på Vårvädersstorget. Sedan tidigare finns en motsvarighet vid Friskväderstorget, Idépunkten, sambo med Bo Bra i Biskopsgården, som är ett samarbetsprojekt mellan de olika bostadsbolagen.

En gång i månaden är det stadsdelsfrukost öppen för alla och det finns demokratiambassadörer och stadsdelsvärdar. Allt detta kan delvis sägas vara folkbildning enligt den nya vida definitionen.

Göteborgs folkhögskola

Göteborgs folkhögskola ägs av Västra Götalandsregionen och finns bland annat i Biskopsgården, där man beskriver sin verksamhet så här: »Göteborgs folkhögskola ska genom bildning och utbildning utmana och ge verktyg för

förändring och skapa delaktighet för ett demokratiskt och solidariskt samhälle. Genom att bedriva en hållbar och kvalitativ verksamhet vill vi vara ledande inom folkbildning.»

För några år sedan hotades skolan i Biskopsgården av nedläggning vilket ledde till starka protester och den blev kvar i stadsdelen där den är väl integrerad och förankrad och där majoriteten av eleverna bor. Skolan arbetar för mångfald och interkulturell kompetens. Respekt, bekräftande och nyfikenhet är ledord i en skola som möter språk och livsåskådningar från hela världen.

Många av eleverna är kvinnor med invandrarbakgrund och de skulle troligen inte ha sökt sig till skolan om den inte fanns i Biskopsgården. Folkhögskolan är granne med biblioteket som de samarbetar med bland annat vad gäller svenskundervisningen.

Föreningsliv

Men trots »samhällets« information och inbjudan till dialog finns en stor frustration. Man upplever att inget händer, inget görs utan snarare blir det sämre med ständiga ekonomiska nedskärningar.

Community organizing eller lokal social mobilisering handlar om hur människor själva organiserar sig och skapar förutsättningar för gemensamt agerande för gemensamma mål. Föreningen Pantrarna – För en upprustning av förorten är ett exempel på detta i Biskopsgården. Organisationen bildades 2011 i kamp för en fritidsgård, som efter tre år bara lett till att föreningen fått tillgång till ett rum i den återöppnade fritidsgården. De har hämtat inspiration av Black Panther Party i USA och har ett samarbete med en gammal panter, Bobby Seale, som kom och höll förstamajtal i Biskopsgården. Intervjuade medlemmar talar om bildning, man anordnar läxhjälp och vill ha lokaler för att ha kurser som kan bidra till att ungdomar får jobb och lämnar gängkulturen.

Pantrarna har fått stor uppmärksamhet i media. Samma sak gäller Neutrala Ungdomsföreningen, som också ordnar läxhjälp och annat som de anser att »egentligen samhället borde göra«.

Även representanter för idrottsföreningar talar om bristen på satsningar i stadsdelen och föreningslivets betydelse för integration och om att vårda demokratin. Man jämför med arbetarrörelsen och dess bildningsarbete för hundra år sedan. Biskopsgården har ett rikt föreningsliv. Här finns bland annat mångkulturell

odlarförening, närradioförening som sänder på tolv språk och är en kanal för föreningar, förvaltningar och enskilda aktörer. Drivande i radioföreningen är Behrouz Assadi, en av många eldsjälar när det gäller förenings- och bildningsarbete i stadsdelen. Bile Hashi, ekonom, ingenjör, författare med mera, är också djupt engagerad och har initierat läxhjälp, läsprojekt, skrivarkurser och mycket annat i första hand för den somaliska gruppen. Många fler såväl enskilda eldsjälar som aktiva föreningar skulle kunna nämnas. Få blir uppmärksammade eller kända utanför stadsdelen för sitt lågmälda idoga och inspirerande bildningsarbete som bidrar till en andlig tillväxt, kulturell mångfald och social sammanhållning.

Bildningsdimension

Enligt Göteborgs Stads budget styrs staden utifrån tre hållbarhetsdimensioner, den sociala, den ekologiska och den ekonomiska.

Kultur ingår här i den ekonomiska dimensionen. All kultur är inte bildning, all bildning är inte kultur. Bildning går på tvärs i alla de tre dimensionerna.

Är det dags för en bildningsdimension som lyfter fram »andlig tillväxt«, som får människorna att växa och beslutsfattare att använda bildning som analysverktyg när de lägger budget? Det skulle kunna leda till insikt om betydelsen av att skapa möjligheter för såväl organisationer som enskilda att ge sig ut på berikande bildningsresor.

INGRID ATLESTAM

FOLKBILDNING DÅ OCH NU

FOLKBILDNINGEN BRUKAR INDELAS i fyra grenar: folkbibliotek, folkhögskolor, föreläsningsföreningar och studieförbund. Folkbildningssträvandena kom att spela en stor roll i det sena 1800-talets kulturdebatt och har alltsedan dess haft en central betydelse för bildningsarbetet i samhället.

På 1860-talet introducerades – med förebild från Danmark – en ny skolform i Sverige, folkhögskolan. Huvudtanken var att ge folket en allmän medborgerlig bildning förankrad i den nordiska kulturen, historien och språket. Framförallt vände sig de första folkhögskolorna till landsbygdens människor och kom därför att kallas »bondehögskolor«. Tidiga folkhögskolor i Västsverige var Skaraborgs folkhögskola (nuvarande Axevalla folkhögskola) som grundades 1873 och Elfsborgs läns folkhögskola (nuvarande Fristads folkhögskola) grundad 1879.

I början av 1900-talet inrättades folkhögskolor som i första hand vände sig till ungdomar ur arbetarklassen. Bakom dessa skolor stod den tidens växande folkrörelser: arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och väckelserörelsen. Wendelsbergs folkhögskola från 1908 i Mölnlycke är Sveriges äldsta rörelsedrivna folkhögskola. Den startades av nykterhetsorganisationen NGTO och tillhör idag IOGT-NTO.

Då de klassiska folkrörelserna växte sig allt starkare såg man bildning och kultur som viktiga redskap för sin medlemsvärning och för att sprida rörelsens särskilda budskap. Inom nykterhetsrörelsen förmedlade man föreläsningar och bildade bibliotek och inom väckelserörelsen svarade predikanter och kolportörer för ett liknande folkbildningsarbete. Inom arbetarrörelsen var man till en början mer kluven. Många ansåg att målet att förändra samhället krävde att man satsade allt på politiskt arbete och avstod från annat som kunde splittra den kampen. När ABF bildades 1912 var det ett slutligt bevis på insikten om att kunskap och bildning främjade den politiska kampen

Folkrörelsearbetet bestod till en början av att ge ut ideologiska skrifter och att starta föreläsningsföreningar. Arbetet tog riktig fart då man började organisera studiecirkel enligt den modell som 1902 föreslogs av godtemplaren Oskar

Olsson. I studiecirkeln kunde människor studera och diskutera på egna villkor. Pedagogiken utgick från allas aktiva deltagande och jämställdhet där idealet var kamratcirkeln, som träffades regelbundet under flera år för att studera, diskutera och umgås tillsammans. Men snart blev ämnescirkeln vanligare, en cirkel som tog upp ett ämne och pågick under en kortare tid.

Det fanns krafter redan under de första åren som menade att bildning och kultur inte skiljde sig åt till exempel mellan arbetarrörelsen och borgerligheten. Därför borde all folkbildning kunna finnas i en partipolitisk neutral bildningsorganisation. Det motarbetades intensivt av andra som menade att studieförbunden var de olika organisationernas tankesmedjor och att det var inom folkrörelserna som folkbildningen formades. Deltagandet var fritt och frivilligt och kunskap formades och spreds »av folket och genom folket«. Tanken var att organisationernas medlemmar skulle få verktyg att påverka sin egen situation, och samhället i stort. Det senare synsättet blev allt mer vedertaget och därför har vi idag tio studieförbund knutna till olika organisationer.

Av de 150 folkhögskolorna är 107 ägda av en rörelse, förening eller intresseorganisation och 43 är offentligt ägda av region, landsting eller kommun. I Västra Götaland finns det 20 folkhögskolor där de flesta, 13 skolor, drivs av olika föreningar och organisationer, rörelseskolor. De övriga ägs av Västra Götalandsregionen.

Folkbildningen har haft samhällsstöd sedan 1920-talet. Det byggdes ut och det definierades första gången som en uppgift för stat, kommuner och landsting att stödja folkbildningsarbetet av 1946 års folkbildningsbetänkande. Men samtidigt fastslogs att folkbildningens organisationer ska vara organisatoriskt och ideologiskt fristående från stat och kommun. Studieförbunden och folkhögskolorna utformar själva sin verksamhet. Alla utredningar om folkbildningen som gjorts därefter har bekräftat både det delade offentliga ansvaret för folkbildningen och dess fria ställning i förhållande till bidragsgivarna.

Sverige har förändrats sedan de första folkhögskolorna och studieförbunden startade. Folkbildningen är också annorlunda idag jämfört med då. Studieförbunden har många nya organisationer som medlemmar och nya folkhögskolor som riktas mot nya grupper har startats. Studieförbundet Ibn Rushd blev ett fristående studieförbund 2008 och har 60 muslimska organisationer med olika språk och kulturell bakgrund som medlemsorganisationer.

Agnesbergs folkhögskola i Göteborg, som startade 2010, vänder sig i huvudsak till romer.

Idag samverkar studieförbunden med stora delar av det vi kallar det civila samhället. Tillsammans med SISU Idrottsutbildarna (med annan finansiering), som är idrottsrörelsens studieförbund, når studieförbunden nära 500 medlems- eller samverkande organisationer på central nivå och många gånger fler lokalt.

I studiecirkelarna möts också människor utan organisationstillhörighet för att tillgodose behov av bildning och utveckling. Det är möten som utvecklar Sverige.

Folkhögskolorna har utvecklat verksamheten efter människors och samhällets behov. Den frihet skolorna har att möta individuella behov genom att anpassa sina kurser till nya krav har utnyttjats av samhället som gett folkhögskolorna särskilda uppdrag att arbeta med till exempel invandrare, långtidsarbetslösa ungdomar och långtidsjukskrivna.

Folkbildningens organisationer har under senare år velat medverka till att förnya och förbättra sitt arbete, för att hitta sin roll och sina uppgifter i morgondagens samhälle. Det har skett genom samtal och rådslag i två olika omgångar, Folkbildningens framsyn (2004) och Folkbildningens vägval & vilja (2013). Dessa har satt spår både inom folkbildningen själv och i samhället i övrigt.

Utveckling och förnyelse av demokratin är ett överordnat uppdrag för svensk folkbildning. Folkbildningen ska stimulera till ökat demokratiskt engagemang i samhället. Genom ett utvecklat deltagarinflytande är folkbildningen i sig en skola i demokrati och en kraft mot antidemokratiska tendenser. Och det är inte bara studier i samhällsämnen som påverkar utan också cirklar i till exempel språk, konst och musik. Det har också visat sig att folkhögskolornas kurser i konsthantverk ökar deltagarnas självkänsla, inflytande och hälsa då hantverket kombineras med samtal om livsfrågor.

Varje folkhögskola och studieförbund har sina specifika inriktningar och verksamhetsmål. Gemensamt prioriterar folkbildningen idag, enligt Folkbildningens vägval & vilja fem folkbildningsperspektiv, här återgivna i sammandrag.

1. Bildning och sammanhang

Folkbildningen ska skapa förutsättningar för lärande som möter människors behov av sammanhang, insikt och personlig utveckling. Man vill möta behoven av lärande för hållbar utveckling – socialt, ekologiskt och ekonomiskt. Folkbildningsforskning kommer att spela en större roll för den pedagogiska utvecklingen och bidra till ökad förståelse för människors bildningsprocesser.

2. Tillgänglighet och delaktighet

Folkbildningen är en nyckelresurs för att minska utbildningsklyftorna i samhället och synliggöra mångfaldens potential. Via folkbildningen finner människor vägar ut ur utanförskap, till delaktighet, egenmakt, kompetens och jobb. Folkbildningen ska vara tillgänglig för alla, särskilt för nya svenskar, nationella minoriteter och dem som mött hinder i andra utbildningsformer eller har funktionsnedsättningar. Folkbildningen kan också bidra till bättre folkhälsa och ökad digital delaktighet.

3. Medborgare och civilsamhälle

Folkbildningen ska möta engagemang i föreningar och rörelser med öppenhet och nyfikenhet och lyfta fram civilsamhällets betydelse för ett hållbart, demokratiskt samhälle. Folkbildningen vill vara en spjutspets för idéutveckling och fortbildning bland sina huvudmän och medlemsorganisationer. I det transnationella arbetet ökas förståelsen för de globala och lokala sambanden. Folkbildningen är en del av kulturplaner och regionala kompetensplattformar.

4. Arbetsliv och livslångt lärande

Folkbildningen kan snabbt och flexibelt möta nya utmaningar på arbetsmarknaden och skiftande behov av kompetensutveckling. Det stärker människors förutsättningar att få jobb, hitta motivation eller skaffa sig behörighet för vidare studier. Det gör det möjligt för fler med kort eller ofullständig utbildning att hitta nya vägar framåt. Folkbildningen kan och vill ta ett ökat ansvar för att utveckla lärandeformer som passar och intresserar unga som riskerar arbetslöshet. Utlandsfödda har genom folkbildning tillgång till bra språkutbildning, samhällsinformation och andra bildningsinsatser som underlättar integrationen i Sverige. Folkbildningen bidrar till att göra det livslånga lärandet möjligt för alla.

5. Kultur och kreativitet

Folkbildningen är Sveriges i särklass största kulturarena och kan och vill utveckla den positionen genom att möta fler medborgares behov av kulturupplevelser och eget skapande. Folkhögskolor och studieförbund är livaktiga kulturella mötesplatser men också utbildare av och arbetsmarknad för professionella kulturarbetare i hela landet. I de avancerade estetiska utbildningarna möter folkbildningen högt ställda kvalitetskrav och förväntningar på fördjupning. Folkbildningen bidrar också till mer läsfrämjande insatser.

Västra Götalandsregionen har i samverkan med folkbildningen under 2014 tagit fram ett Folkbildningspolitiskt handlingsprogram. I programmet fastslås att den organiserade folkbildningen är en vital kraft som möjliggör för invånare att utvecklas på bildningens, utbildningens och kulturens områden.

Folkbildningen är en arena för bildningsprocesser där människor utifrån sina egna erfarenheter och engagemang kan utvecklas med nya kunskaper, bredare bildning och ökad kulturell erfarenhet. Där blir man sedd, lyssnad på och tagen på allvar. Det finns stor anledning att värna och utveckla positiva samhällseffekter som samhällsnytta, individutveckling, socialt kapital och kulturell delaktighet.

Låt oss ta Skövde som exempel. Tack vare ett gott samarbete mellan studieförbunden och kommunens kultur nämnd har folkbildningen tagit rejäla kliv framåt. Idag behöver inte studieförbunden beskriva samhällsnyttan utan kan koncentrera sig på att genomföra verksamhet. Parterna har genom samtal/samverkan/samarbete hittat varandra och skapat respekt för varandra. Priset Årets folkbildare har sedan 2002 delats ut årligen och i november 2014 fick det lokala folkbildningssamrådet motta ett Folkbildarpris på Skövde kommuns kulturgala. Vid kulturgalan delades också flera andra kulturpriser ut och de flesta av pristagarna hade direkt eller indirekt kontakt med folkhögskolor och studieförbund. Folkbildningen stödjer det lokala föreningslivet och kulturen och bidrar därmed till uthållighet över längre tid.

KLAS SJÖGREN

FOTO: FREDRIK SVEDMYR

EN FOLKBILDNING SOM UTMANAR

EN KÄNSLA AV DELAKTIGHET kan vara det som skapar mening i tillvaron. Folkbildningen kan vara ett sätt att plantera denna känsla och få människor att växa. Behrang Miri är hiphop-artisten och föreläsaren som tagit folkbildningen till sitt hjärta. För honom är det ett verktyg i bygget av ett rättvisare samhälle.

– Folkbildningen är ett intressant verktyg som historiskt har demokratiserat Sverige. På sätt och vis är vi tillbaka till en samhällsutveckling som påminner om hur det såg ut för hundra år sedan då folkbildningen tog fart. Då byggde arbetarna bildningsförbund. Idag är det förortsrörelser. Det kommer efter en känsla av social utsatthet och man strävar efter social rättvisa. »Back in the days« hade arbetarna inte tillgång till akademien, som var för medelklassen och överklassen, så man byggde upp folkhögskolorna som ett alternativ. Idag går det inte enbart att tala om klass. Klass är absolut viktigt och vi lever i ett samhälle där klassklyftorna ökar, men vi måste också ha en intersektionell och postkolonial analys. Hur kan vi koppla klasskillnader till könsidentitet, hudfärg, ras som social konstruktion, religionstillhörighet, funktionsnedsättning, ålder, sexuell läggning eller andra former av strukturell diskriminering? Det är det jag jobbar med, säger Behrang Miri.

Sedan en tid tillbaka är han anställd på deltid som nationell samordnare för social mobilisering på Arbetarnas bildningsförbund, ABF, för att skapa en form av folkbildning som bygger på ett lokalt engagemang och att lägga en grund för att inkludera fler grupper i dagens Sverige.

– Jag har jobbat mycket med de nya sociala rörelserna i samhället och känner stark solidaritet med dem. Hur kan vi se till att folkbildningen når fler och hur kan ABF backa upp sociala rörelser och tillhandahålla verktygen som behövs för att de ska kunna mobilisera ännu mer? Det kan vara alltifrån olika stöd, lokaler och utbildningar. Hur kan vi anpassa vårt civilsamhälle till hur ungdomar idag är organiserade? De är mer spontant organiserade och mer digitalt aktiva. De kanske inte går på en läsecirkel och läser en bok. De kanske läser två kapitel i en bok och går vidare till nästa. Många av de äldre folkrörelser som har byggts upp historiskt når inte alla grupper.

Ett nära engagemang

Utifrån en tanke om demokrati och inflytande i samhället får Behrang Miri också stöd i sitt resonemang i Framtidskommissionens rapport som presenterades 2013. De politiska partierna tappar medlemmar, vilket skapar en del frågetecken kring den framtida demokratiska basen. Detta kanske blir tydligast i förhållande till just unga, som i högre grad väljer att engagera sig kring sakfrågor istället för att ställa sig bakom ett helt partipolitiskt program. Ett exempel på denna trend är spelorganisationen Sverok som är Sveriges största ungdomsförbund med över 100 000 medlemmar i cirka tusen lokala föreningar spridda över hela landet. Det kan jämföras med de två största politiska ungdomsförbunden, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, SSU och Moderata ungdomsförbundet, MUF, som tillsammans inte når upp till hälften så många medlemmar. Detta trots att medlemsantalet har ökat något under de senaste åren.

En del av folkbildningen handlar om att möta civilsamhället och skapa förutsättningar för ett ökat deltagande och på så vis ge demokratin näring. Behrang Miri har också en bakgrund i det civila samhällets lokala engagemang. Han var en av dem som grundade Rörelsen Gatans Röst och Ansikte, RGRA, i Malmö. Det är en rörelse som har sina rötter i subkulturer och skapar huvudsakligen aktiviteter för unga som vill sysslar med media, musik och kultur i vid mening. Inte minst har hiphopen varit ett framträdande instrument för att skapa engagemang och bildning.

– Jag brinner väldigt mycket för folkbildning i en samtida kontext, där vi jobbar med »each one teach one« – pedagogik, ungdomar som lär andra ungdomar. Hiphopen är folkbildning. Jag är exempelvis inspirerad av hur sociala rörelser har jobbat med hiphop som ett folkbildningsverktyg i Brasilien. I »favelorna« är hiphopen en kultur som är förankrad bland dem som kanske inte nås av andra forum eller som inte får möjlighet att komma till tals annars. Jag tycker det är intressant med hiphopen, för där finns inga doktriner. Du måste inte prata på ett visst sätt för att rappa. Du måste inte ha ett grammatiskt korrekt rim. Du kan bygga upp dina egna rim. Jag brukar säga att språk inte är statiskt, utan i konstant förändring. Vi nås hela tiden av influenser från andra språk och kulturer, så har det sett ut i alla tider, säger Behrang Miri.

Behrang Miri är mångsysslare och rör sig i många fält. Många känner honom kanske främst i rollen som musiker. Det var också genom hiphopen han själv fick en ingång till språket.

– Jag ville bli Sveriges bästa rappare och läste encyklopedin. Hade jag bara läst glosor i skolan utan att koppla det till något annat, hade jag snabbt glömt bort det. Men när jag rappade kopplade jag orden till ett rim. Jag kopplade teori till praktik, säger Behrang Miri och lyfter folkbildningen som ett sätt att hitta vägar i livet.

– Det här samhället är så inriktat på att det ska vara *en* väg. Samtidigt blir vi tvingade att vara mångsysslare för det finns inte ett arbete, vilket kan ställa till problem för många ungdomar. Men du kan utifrån ditt intresse göra massa saker. Det handlar om att det ska passa mig och mitt liv. Jag brukar måla upp kartan att du som rappare kan bli musiker, eller du kan bli musiklärare. Det finns inte en väg, det finns hundra, fortsätter han.

Viktiga perspektiv

För att möta människors olika intressen utifrån en bred horisont, har också Behrang Miri en vid syn på vad som är folkbildning.

– Folkbildning kan vara alltifrån att vi träffas och samtalar, en fotbollsturering till att lyfta andra historier som tar in andra berättelser än de som tillhör den etablerade historieundervisningen, säger han.

Behrang Miri har tidigare jobbat med att försöka hitta berättelser, som har ett tydligare intersektionellt perspektiv och lyfter viktiga frågor i vår samtid. Engagemanget för intersektionella perspektiv och andra berättelser har han tagit med sig i sitt arbete med folkbildning. Inte minst ser han att folkbildningen kan spela en viktig roll för ett mer kritiskt förhållningssätt till vår egen historia.

– Världen är inte bara Europa. Vi behöver självklart prata om Europa och framförallt den del av den europeiska historien som majoritetssamhället tenderar att vilja glömma bort. Men säg mig varför har vi så lite kunskap om Latinamerika, Asien, Afrika och andra delar av världen? Vi har människor som bor här som kommer från hela världen. Det är viktigt att sätta det i relation till vad det innebär att ha en viss identitet. Vi har en valborgstradition här som är väldigt lik persisk och kurdisk tradition där man hoppar över eld för att fira vårens ankomst. De här perspektiven är väldigt viktiga för folkbildningen. Varje människa är en kunskapskälla. Din kunskap är lika mycket värd som någon annans kunskap. Det handlar om att kunna lära sig av varandra och se de gemensamma nämnarna, fortsätter han.

Folkbildning och skola

Här når vi också ett slags gränsländ mellan olika former av kunskap. Skolan levererar en viss typ av sanningar och bygger kunskap inom vissa mer eller mindre etablerade ramar.

– Den formella utbildningen för mig måste också anpassas till den samtid vi lever i. Det gäller i princip all utbildning. Tittar vi på lärarutbildningen exempelvis. Varför inte implementera hiphop-pedagogik i lärarutbildningen och använda den i svenska eller engelska?

För Behrang Miri handlar det mycket om att skolan ska vara representativ för samhället, alltifrån vilka lärare vi har till hur de jobbar med olika ämnen. Samtidigt är han mån om att inte skylla dagens problem i skolan på lärarna.

– Det är inte de som är problemet. Jag tycker man ska höja läraryrkets status, ge dem mer betalt, mer fortbildning och större möjligheter att jobba i mindre klasser. Jag tror att sättet vi har styckat hela vårt skolsystem gör att vi tydligt märker hur segregationen syns utifrån bland annat ett klassperspektiv. De som har möjligheter sätter sina barn i skolorna där det är lättast att få stöd och hjälp att studera. De som inte har den möjligheten får ta det närmsta alternativet. Den så kallade valfriheten är inte till för alla. Det är för dem som har resurser och då blir det kopplat till klass och socioekonomisk bakgrund, säger Behrang Miri vidare.

En utmanande bro

Här ser han också att folkbildningen kan bidra till att utjämna klyftorna i den svenska skolan.

– Titta på läxan. Vem är det som har lätt att få hjälp med läxan hemma? En ensamstående mamma med fyra barn kommer inte ha tid att sitta och göra 60 minuter läsläsning med var och en av barnen när hon knappt får hushållet att gå ihop rent ekonomiskt. Kan vi inte skapa en läxfri skola behöver vi mer läxhjälp just för att sudda bort skillnaderna. Inte för man kan sudda bort dem, men förutsättningarna blir då att alla kan prestera på samma villkor.

Det är också i de olika klyftorna som mötet mellan folkbildningen och civilsamhället blir tydligt. Lokala organisationer eller rörelser engagerar sig i alltifrån läxhjälp till att synliggöra och motverka olika former av orättvisa.

– I ett sammanhang när skolan och samtidigt möjligheterna till en

aktiv fritid stegvis monteras ner i förorterna, uppstår ett vakuum för många ungdomar. På det sättet marginaliseras en del. Men i detta vakuum uppstår sociala rörelser som vill skapa en förändring. Det kan handla om Pantrarna i Biskopsgården i Göteborg eller Megafonen i Botkyrka, Husby och Hässelby som skapar aktiviteter för ungdomar. Det kan handla om läxhjälp eller att utmana samhällets etablerade institutioner och strukturer, säger Behrang Miri.

Bygga en bättre värld

Genom att utmana kan det också uppstå en friktion mellan olika former av etablerade strukturer och de rörelser som nu formerar sig i samhället, vare sig det handlar om kunskap eller inflytande. Det kan finnas olika sätt att se på alltifrån vår gemensamma historia till sin egen position i samhällets hierarki. Ett sätt att motverka friktionen är, enligt Behrang Miri, att samverka och bygga upp olika rörelser på lika villkor.

– Hur kan vi backa upp de sociala rörelser som många ser som ett hot? Arbetarnas barn demoniserades för hundra år sedan i mångt och mycket som unga i förorten idag. Vi ska inte blunda för de positiva lärdomar som vi kan ta fram i historien, som exempelvis folkbildningen. Men den måste anpassas till den tid vi lever i. Det handlar om att göra en omvärldsanalys och titta på hur samtidens folkbildning ser ut. Det handlar också om att ta in omvärlden i verksamheten. Har vi en representativ verksamhet, så behöver vi ingen omvärldsanalys, då finns omvärlden i vår verksamhet, säger Behrang Miri och lyfter fram vikten av ödmjukhet för att utveckla folkbildningen och lägga grunden för ett mer inkluderande samhälle, där religionstillhörighet, könsidentitet, ras som social konstruktion, sexuell läggning, hudfärg, funktionsnedsättning eller någon annan aspekt av strukturell diskriminering i vår tillvaro inte begränsar dina möjligheter.

– Demokrati för mig handlar om välfärd och att skapa förutsättningar för att alla ska kunna bli det de vill och inte bara vissa. Vi har tagit de sämsta delarna av det amerikanska samhället hit, som handlar om »The american dream«. Men den amerikanska drömmen är inte till för alla. Den är till för en på miljonen. Jag vill att alla ska kunna förverkliga sina drömmar oavsett vem du är, säger Behrang Miri.

FREDRIK SVEDEMYR

UTSTÄLLNING TOMAS FERM GALLERI PS FOTO: ANN-CHARLOTTE RUGFELT FERM

BILDNING SOM VERKTYG – ELLER ACCESSOAR

HÄNGER KONST OCH BILDNING alltid samman? Är det möjligt att förstå och uppskatta de fria konsterna utan att ha vad vi traditionellt menar med bildning? Och å andra sidan, är det möjligt att vara »bildad« utan att ha kunskaper om eller intresse för konst och kultur?

Svaret på de där frågorna är i tur och ordning nej, ja och ja. Bildning handlar långt ifrån bara om konst och kultur. Det är ett vittomspännande och synnerligen tvärvetenskapligt begrepp. Och naturligtvis behöver man inte vara »bildad« för att uppskatta en konstyttring, oavsett om det handlar om litteratur, dans, musik, bild- eller scenkonst. En konstupplevelse verkar i människan på oerhört många fler plan än det rent intellektuella. En stark kulturupplevelse utgörs till viss del av en dimension som kan vara svår att sätta ord på – det är bland annat det som skapar de ibland så djupa klyftorna mellan kulturpolitiken och den kultur den är till för att främja. Ett visst mått av irrationalitet måste därför konsten tillåtas, och en lyhörd kulturpolitik är en sådan som har förståelse för detta.

Nej, bildning är inte nödvändig för att uppskatta konst, men konsten kan vara en av de bästa startpunkterna för en fortsatt bildning. I många fall är det en kulturupplevelse som har väckt ett intresse till vidare förkovran, som satt bildningsbollen i rullning. Om man ser bildningen som en snöboll, som växer och växer ju mer den rullar, så behövs ändå alltid först den där kärnan som utgör snöbollens bas. Verklig bildning måste bygga på ett genuint intresse och en grundläggande nyfikenhet. Väcks inte den nyfikenheten blir bildningen bara en accessoar bland andra, säkert ibland instrumentell i ett praktiskt och socialt liv men inte särskilt främjande för någon själslig utveckling.

Och det är, enligt min personliga uppfattning, det som definierar verklig bildning från den som bara är dekoration. Bildningen är det som hjälper människan att förstå och tolka sin omgivning, och kanske även att påverka den. Det handlar om att se sammanhang bakåt i tiden, att plötsligt upptäcka att en myriad av lösa partiklar i själva verket hänger ihop och formar ett intressant mönster. Att se hur det som hände förr har återverkan på det som sker idag. Att upptäcka att pusslet bara växer och växer ju fler bitar man lägger.

Jag är medveten om att jag möjligen har en romantiserad syn på bildningsbegreppet och vägarna mot att själv tillskansa sig bildning. Den synen är nog delvis baserad på min egen pappas historia. Han växte upp i ett fattigt arbetarhem utan böcker, med så kallat »läshuvud« men utan stimulans hemifrån. Han gick bara vanlig folkskola och utbildade sig aldrig vidare. Ändå var han en av de mest bildade människor jag känt, och han har därtill varit avgörande i min egen syn på bildning. Hans bildningsresa, som så småningom ledde till en klassresa, var helt och hållet initierad av honom själv. Varken skolan eller hemmet erbjöd någon hjälp. Femton år gammal hittade min far (detta enligt hans egen berättelse) på biblioteket av en slump Artur Lundkvists essäbok från 1939, Ikaros flykt. Lundkvists klara och suggestiva essäer öppnade världslitteraturen för den läshungriga tonåringen. Ett litteraturintresse som skulle vara hela hans livstid var fött, och på det följde så småningom intresset för konst, film och estetik, och allt detta ledde honom till ett helt annat liv än det han var predestinerad att leva. Men till universitetet kom han aldrig, och hans självförtroende vad gällde bildning var alltid lågt, även om han hävdade sig väl i intellektuella kretsar. Jag har ofta tänkt på hur mycket enklare och mer självklart det var för mig, född rakt in i medelklassen, att ta för mig när det gällde bildning och högre utbildning. Tröskeln var helt enkelt inte så hög.

Min pappa höll Artur Lundkvist ansvarig för hela sin intellektuella utveckling, men jag tänker ibland att där måste ha funnits någon annan i hans mer konkreta närhet som påverkade. Nu är det för sent att fråga honom, men någon måste det ha varit. Någon som väckte hans bildningstörst, som sådde ett frö någonstans. En vän? En bibliotekarie? För inte kan väl en bildningslängtan bara uppstå i en själv utan någon puff i rätt riktning? Eller kan den det?

Frågan om bildningstörstens orsaker och uppkomst är högst relevant för den som arbetar med bildningspolitik idag. Jag tror att det är av betydelse att samla och dokumentera så många människors bildningsresor som möjligt för att komma närmare och ringa in det så svårdefinierade begreppet. Troligtvis ser de annorlunda ut idag när det finns fler källor att tillgå. Och kanske måste man också acceptera att bildningsbegreppet ständigt förändras och utvecklas i takt med att kulturbegreppet vidgas. Jag minns med en rysning en kulturdebatt från 1990-talet som handlade om »koll eller kunskap«. Mot de som hade genuina kunskaper ställdes de som bara hade »koll« (i det här fallet popu-

lärkulturella journalister och krönikörer) på det senaste utan några djupare kunskaper. Men vad hela den där debatten missade var att det är omöjligt att ha verklig »koll« utan att ha kunskapen som bas. Och mer traditionella bildningsivrare kanske fortfarande tycker att kunskaper om till exempel populärmusikens utveckling är mindre värda än kunskaper om klassisk konst, men det handlar ändå i grunden, tror jag, om samma sak.

Skolan var den viktigaste frågan vid valet hösten 2014. Ändå hör man få politiker som talar öppet om vikten av bildning. Kanske vågar de inte. Begreppet har förändrats för mycket, och därtill på ett paradoxalt sätt. Från att ha varit något som i folkrörelsernas Sverige var en rättighet för alla, även arbetare, har bildning idag blivit ett ord som snarare förknippas med von oben-attityd och elitism. Och om det är något man är rädd för idag – inte minst från politiskt håll – så är det att framstå som elitist. Bristen på en enhetlig bildningssyn idag beror sannolikt också på att skolan är mer splittrad i jämförelse med förr när det fanns en högre grad gemensamma ämnen. Elever idag förväntas allt tidigare göra mer yrkesinriktade val i mängder av ihopsnickrade skolinriktningar. Baskunskaper som inte kan länkas direkt till en framtida yrkeskarriär har fått stå åt sidan.

I den mån det ändå talats om bildning från politiskt håll har det handlat om kunskaper i ekonomi eller naturvetenskap. Den mer traditionella humanistiska bildningen står tämligen lågt i kurs och prioriteras lägst när budget skall läggas. Humaniora, inte minst språkfakulteterna, befinner sig sedan länge i kris på universitet och högskolor. De senaste åren har vi också sett hur de estetiska ämnena har nedprioriterats i gymnasieskolan. Anslagen har skurits ner och estetiska ämnen igår numera inte i den obligatoriska gymnasieutbildningen. Det har i någon mån kompensats med satsningar som Skapande skola, men visar ändå tydligt vilka ämnen som anses viktiga och vilka som inte har samma status.

Kulturen har blivit alltmer nyttoinriktad. Det är som om såväl humaniora som de rent estetiska ämnena måste försvara sin existens genom att vara hälsobefrämjande, demokratibefrämjande och så vidare. Naturligtvis har kultur i högsta grad med demokrati och förmågan att erövra ett språk att göra. Men konsten måste också få existera på sina egna, högst konstnärliga villkor. Kultur måste inte alltid vara rent instrumentell för samhällsutvecklingen,

och detsamma gäller för bildningen. Det handlar också om den enskilda människans rätt att få redskap för att förstå sin tillvaro och forma sin egen världsbild. Om inte sådana värden får högre status kommer bildningen aldrig att kunna återta någon naturlig plats i vår splittrade samtid.

I mitt område, litteraturen, gestaltar sig bildningsbegreppets förvirring med jämna mellanrum i den återkommande debatten om en litterär kanon. Själv har jag haft svårt att engagera mig i den, eftersom jag tror det redan finns en indirekt litterär kanon. Men framför allt för att jag tror att en kanon, oavsett konstart, är något som ständigt måste utvecklas och omprövas i takt med tiden och de värderingar som råder. När det gäller mångfaldsperspektivet kommer det att lösa sig själv: framtidens litterära kanon kommer givetvis att spegla det mångkulturella Sverige i takt med att fler och fler icke etniska svenskar blir en del av det litterära landskapet. Att det skulle uppfattas som exkluderande för nya svenskar att den äldre svenska litteraturhistorien består huvudsakligen av svenska verk har jag svårt att se, eftersom det helt enkelt är något som speglar den historiska utvecklingen. Morgondagens litteraturhistoria kommer att se helt annorlunda ut.

Att jag ändå är skeptisk till idén om en litterär kanon handlar också om att jag inte anser att en litterär kanon är något som kan huggas i sten. Den är precis som all kulturhistoria, en organisk och i många fall subjektiv process som måste ses mot bakgrund av den tid den uppkommer i och de personer som sammanställt den. Det finns förvisso verk och författarskap som är omöjliga att komma runt, men de ingår sannolikt redan i skolans svenskundervisning. Och de flesta av oss vet att de största litterära upplevelserna får man tyvärr rätt sällan genom skolans svenskalektioner, de hittar man till på annat sätt. Och i de fall man har det beror det med största sannolikhet på en engagerad och inspirerande lärare. En lärare som är motsatsen till detta kan förstöra mer än bygga upp, avskräcka i stället för att väcka intresse. Många är vi som har sådana historier.

Därmed inte sagt att det inte är viktigt att ha läst klassiker om man ska uppnå bildning. Men viktigast av allt är ju ändå att kunna ta in och tillgodogöra sig det man läser. Annars blir läsningen meningslös. En bra läs- eller konstupplevelse leder med största sannolikhet till ökad reflektion och tankeverksamhet. Snöbollen har rullat några varv till. Men man måste erkänna att

bildning är minst lika viktigt för att forma den enskilda människan, som de eventuella samhällsutvecklande fördelar den för med sig. Bara när kunskaperna blir meningsfulla kan de användas på rätt sätt.

ANNINA RABE

CLONED FROGS ON GALA DRESS AV WILLIAM SWEETLOVE FOTO: JAN BERG/BORÅS STAD

NÄR KONSTEN FÅR TA PLATS

MÄNNISKOR SAMLAS I SMÅ grupper i den ljusa och luftiga entrén till nyöppnade Textile fashion center i Borås. Det är en onsdagseftermiddag i september och Borås internationella skulpturbiennial 2014 har fyllt de nyrenoverade industribyggnaderna med konstverk från hela världen. Snart ska konstpedagogen Camilla Alexandersson från Borås konstmuseum dyka upp och hålla i en skulpturvisning för besökarna.

En skäggig man, som enligt skylten är Sveriges första bankrånare, tittar ner på oss från sin upphöjda bystplats och en bit in skymtar en stor lackröd Askungeklänning med grodor på.

Skulpturer som väcker nyfikenhet

– Min far jobbade här inne, på Väveribolaget. Jag har inte varit här och sett hur det har blivit, säger en äldre man i beigeblå vindjacka och tittar sig reserverat omkring.

Han och hans fru har åkt in från Sandared utanför Borås för att titta på det nya, och passa på att gå på skulpturbiennalen.

– Det har blivit så mycket med det här med skulpturerna. Förr var det bara några enstaka i Stadsparken och så, säger kvinnan och man vet inte riktigt om hon tycker att förändringen är bra eller dålig. Men nyfikenheten verkar ha segrat över en eventuell skepticism och detta är den andra skulpturvandringen paret går på.

– Det var roligt att se den här nya stora ihåliga här utanför, säger mannen och syftar på House of Knowledge av Jaume Plensa, en jättelik överkropp formad av bokstäver som alldeles nyligen placerats framför Textile fashion center.

Textilt arv i nytappning

Det doftar latte från det nyöppnade kaféet. I kön framför glasdisken med bakverk trängs glasögonprydda kvinnor i linnekläder med långhåriga unga tjejer i överdimensionerade svarta kappor och svarta skor med höga sulor.

Textilhögskolan har flyttat in, tillsammans med Textilmuseet och flera andra verksamheter och företag, de flesta med någon form av anknytning till Borås stolta historia som den svenska textilindustrins centrum. Simonsland var tidigare en stängd stadsdel, byggd ovanpå ån Viskan, som också var själva förutsättningen för de företag som här förädlade garn till tyg. Efter att den svenska tekoindustrin i sin gamla form gått i graven och många verksamheter lagts ner och flyttat utomlands, förföll byggnaderna. Men nya visioner tog vid och genom ett fruktbart samarbete mellan Borås stad, näringslivet i Sjuhärad och Högskolan i Borås kunde de igenspikade fönstren öppnas igen och Simonsland få ett nytt liv. Nu kan alla som vill gå in på det öppna området och följa Viskans vindlingar mellan de vita byggnaderna och den hisnande höga skorstenen som har bevarats som ett landmärke.

Betraktarens tolkningsföreträde

Tillbaka till entrén, lattelukten och bysten av Sveriges första bankrånare. En klass från Bäckängsgymnasiets designprogram har anlänt och nu är det närmare 60 personer som ska bli guidade bland skulpturerna. Konstpedagogen Camilla Alexandersson hälsar alla välkomna och delar ut skulpturbiennalens officiella broschyr. Där kan man läsa att klänningen med grodor i själva verket heter Cloned frogs on gala dress och är gjord av en konstnär med det vackra namnet William Sweetlove. Bankrånarbysten föreställer Sveriges första bankrånare Nils Strid och är gjord av Johan Zetterquist. Han vill med sin skäggiga rånare ställa frågan vem vi låter ta plats och avbildas i det offentliga rummet, enligt broschyren. Det är som att bysten får en lite annan lyster när man ser den med den tolkningen i bakhuvudet.

Camilla Alexandersson går rakt på sak. Så att vi vet vad vi har att vänta oss.

– Man kan bli besviken om det man ska se inte är vackert. Men många konstnärer använder det fula som ett redskap. Deras verk har nästan alltid en koppling till vår samtid. Det kan vara en påminnelse, ett sätt att lyfta fram något vi har omkring oss eller en kritik mot något i samhället, säger hon.

Det första verket hon berättar om är egentligen mer en installation än en skulptur. Bakom en glasvägg precis bredvid receptionen pendlar en svart tyngd upp och ner i en fjäder genom ett hål i ett bord, fint dukat för två. Smygkuvning heter verket, av Meta Isæus-Berlin. Camilla riktar vår uppmärk-

samhet mot kontrasterna mellan det laddade svarta föremålet, tyngden, och det förväntansfullt dukade bordet, med ljusstakar och vinglas.

– Det ger oss alla olika associationer. Det finns inga rätt eller fel, utan har att göra med vilka vi är. Beträktaren har tolkningsföreträde.

Tjejerna från Bäckängsgymnasiet längst bak ställer sig på tå för att se bättre och börjar prata med varandra om det de ser. De där två personerna, som inte sitter på stolarna vid det dukade bordet, känns plötsligt väldigt närvarande.

Tradition av modiga satsningar

Den första skulpturbiennalen hölls i Borås 2008. I samband med det placerades den omtalade, nio meter höga bronsskulpturen Pinocchio av popkonstnären Jim Dine i en rondell i den södra änden av Allégatan i centrala Borås. Alla säger Pinocchio, men egentligen heter den långnästa skulpturen Walking to Borås. Den orsakade insändarstorm i Borås Tidning och var på allas läppar under lång tid både före och efter att den kommit på plats. Dels var skulpturen stor, dels hade Pinocchio ingen omedelbar anknytning till Borås, och framförallt så var den till större delen betalad med privata donationer, dessutom i kontroversiell kombination med skattepengar.

Nu verkar dock de flesta boråsare ha tagit skulpturen till sitt hjärta, eller i alla fall accepterat dess närvaro och låtit kritiken tystna.

– Folk är traditionellt på sin vakt när det gäller nyheter. Men sen, i efterhand, så uppskattar de det, säger Pontus Hammarén, chef för Borås konstmuseum.

Han menar att en lång rad modiga satsningar under de senaste 20 åren ligger till grund för att Borås nu kan kallas skulpturstad, eller till och med skulpturhuvudstad. Kulturchefer och konsthallschefer, och kommunpolitiker för den delen, har vågat fatta ibland kontroversiella beslut om att ge plats åt stora skulpturer i centrala staden. Ett exempel är Fredrik Wretmans Bodhi, en tre och en halv meter hög bronsbyst av en man, placerad mitt i Viskan. Dess lugna anletsdrag och slutna ögon möter den som promenerar från stadskärnan mot Centralstationen.

– Bodhi, som kom 2004, var omdiskuterad och rätt så speciell. Den banade nog väg för Pinocchio, säger Pontus Hammarén.

Sedan rullade det på ordentligt. I samband med upprustningen av Sand-

walls plats i centrala Borås, en då ganska sjabbig yta mittemot Stadsparken, fick Tony Craggs vindlande gula Declination sin nya hemvist 2007. Det fanns de som tyckte att den såg ut som ett missbildat öra, men nu är skulpturen den naturliga mittpunkten på det som idag är ett sjudande litet torg fyllt av kaféer och med inbjudande ljusa stentrappor ner mot Viskans vatten.

Stadsparken fick sin omtyckta gröna kanin Mate Hunting av Marianne Lindbergh de Geer 2008, samma år som den liggande jätten Catafalque av Sean Henry placerades utanför högskolans huvudbyggnad. För att nämna några.

Kaniner under foten

Många av skulpturerna på Borås gator är nu kära medborgare, som de flesta har en relation till och pratar om som om de vore gemensamma bekanta. När den gröna kaninen i Stadsparken för några år sedan vältes ner i Viskan var det många som tyckte synd om den tilltufsade gnagaren. Bodhi utgör en praktisk och visuell mätare på vattenståndet i Viskan och för ett tag sen var det ett gäng kaniner som bosatte sig under Pinocchios högerfot.

Det finns ett faddersystem där vanliga boråsare kan få lite extra ansvar för en skulptur och till exempel rapportera in om den har blivit sliten eller vandaliserad.

De flesta boråsare vet också vid det här laget att det heter skulptur och inte staty. Men finns det fler aspekter av bildning som skulpturerna utsätter boråsarna och utsocknes besökare för? Ja, det tror Konstmuseets chef Pontus Hammarén absolut.

– Man får namn till sig som man kanske aldrig hade hört annars, på konstnärer och skulpturer. Det är ju en liten sak, men kan också vara början till ett större intresse för konst och kultur. Det man känner till lite om blir man kanske nyfiken på och tar reda på mer. Sedan så gör skulpturerna det offentliga rummet levande. De väcker en medvetenhet och en öppen debatt om staden. Man får upp ögonen för det man har omkring sig. Det är också en form av bildning, säger han.

Det är som att skulpturerna i Borås flyttar in i takt med att bortglömda och undanskymda delar av staden öppnas och städas upp. De sätter ljus på en plats, står där nästan som beskyddare eller som ett symboliskt utropstecken.

Konsten flyttar upp på fasaderna

Konstens framfart i det offentliga rummet i Borås fortsätter. I år kombinerades skulpturbiennalen med gatukonstfestivalen No Limit Street Art Borås. Elva kända gatukonstnärer från åtta länder har prytt fasader i Borås med färgsprakande konst. Det är något man hade kunnat tänka sig skulle möta en del motstånd i en mellanstor svensk stad. Men icke.

– Vi trodde att det skulle bli mer gnissel, men det har varit gnisselfritt och festivalen har fått mycket positiv uppmärksamhet. Jag tror att det hänger ihop med att Borås har fått ryktet om sig att vara en stad med bra konst, bland annat tack vare skulpturerna. Folk har förstått vad det betyder för staden och få vill bekänna sig som bakåtsträvare, säger Pontus Hammarén.

Han beskriver Borås som en snabb och informell stad.

– Det är snabbt till beslut och handling i Borås, upplever jag. Både i kommun och näringsliv. Man vill helst se sin idé förverkligad imorgon. Det har jag inte upplevt i andra städer på samma sätt. Kanske finns det en pionjärande kvar sedan det gamla knallesamhället, spekulerar han.

En annan förutsättning är förstås att det finns människor som vill satsa pengar på konst. Borås med omnejd verkar ha begåvats med många framgångsrika entreprenörer, som dessutom i stor utsträckning verkar ha ett intresse för konst. Flera av de stora skulpturerna i staden har finansierats helt eller delvis av privata donationer, både från anonyma och namngivna företagare, flera av de senare inom textilbranschen. På så sätt går stadens textila arv igen i dess förnyelse. Kanske kan det faktum att textilbranschen är en industri med tydlig utgångspunkt i hantverk och estetik förklara att många av dess företrädare har »mjuka« intressen och därför också vill satsa pengar på konst?

Fjäderklädda barn

Den guide skulpturvandringen på Textile fashion center är framme vid det verk som verkar väcka mest nyfikenhet i gruppen. Alla flockas kring de tre glaslådor som innehåller skulpturer föreställande sovande fjäderklädda barn i naturlig storlek, Feather child (III, IV, V) av Lucy Glendinning.

Guiden och konstpedagogen Camilla Alexandersson berättar att konstnären var mycket noga med placeringen av verket. De sovande barnen skulle ligga framför en fönstervägg ut mot en väg och en parkering. Här kontrasterar

deras mjuka, sovande skepnader som mest mot det hårda, bilarna och trafiken utanför. Fjädrarna förstärker det skyddslösa, som om de vore små djurungar.

– Det känns som att man vill ta hand om dem, de är så sårbara, säger Camilla Alexandersson.

Gruppen blir kvar länge vid fjäderbarnen och alla vill titta närmare, går runt glaslådorna, kikar från alla håll. Hade barnen gått att klappa, så hade vi nog alla velat sträcka fram handen och känna på dem.

När turen är slut så blir många kvar och pratar. Det här var något som väckte tankar och känslor.

– Tänk att det där med placering är så viktigt, att det finns en anledning till att det står där det står, det var nytt för mig, säger Tijana Arsenijevic, en av eleverna från Bäckängsgymnasiets designprogram.

Hon och hennes kompis Sara Offerlind ska nu gå in till stan och titta på fler skulpturer och på Street Art-festivalen. Intresset är väckt, de har inte tid att prata mer.

– Har du sett målningarna vid busstorget? Mind blowing, säger de, halvt på väg.

Deras lärare Elfriede Sandberg är mer än nöjd med elevernas respons. Själv flyttade hon till Borås 1982, från Salzburg i Österrike, för kärlekens skull. Det blev lite av en chock.

– Jag undrade var jag hade hamnat. Borås! Vilket ställe. Jag grät i två veckor. Men det är fantastiskt hur staden har utvecklats de senaste åren. Tänk bara att det kommer 60 personer på en skulpturvandring en vanlig onsdag! Nu är jag glad och stolt att bo här, säger hon.

TOVE ERIKSSON

FOTO: FREDRIK SVEDMYR

FOLKBIBLIOTEK – DET VACKRASTE UTTRYCKET FÖR SANN DEMOKRATI

DET MODERNA FOLKBIBLIOTEKET HAR tre rötter. Dels läsesällskapen, dels sockenbiblioteken och liknande initiativ av dem som hade makten och för det tredje folkrörelsebiblioteken. Dessa rötter flätades i början av 1900-talet samman under starkt inflytande av modern folkbiblioteksideologi med förebilder från framförallt USA.

I upplysningens och liberalismens 1700-tal löste den växande medelklassen själv problemet med att få del av det ökande utbudet av information och kunskap i tryckt form genom att bilda läsesällskap. De köpte in böcker och tidningar och man samlades för att diskutera det man läst. Via läsesällskapen spreds så nyheter om den franska revolutionen. Läsesällskapen hade sin storhetstid i början av 1800-talet.

Sedan 1700-talet hade de flesta kyrkor en liten boksamling, med mest religiös litteratur. Dessa kom att utgöra grunden i de sockenbibliotek som växte fram under 1800-talet med syfte att sprida »nyttig folkläsnings«. Bokbestånden innehöll mest böcker om lantbruk och uppbyggelselitteratur samt ett urval skönlitteratur. Syftet var folkuppfostran såväl kunskapsmässigt som moraliskt.

I slutet av 1800-talet hade sockenbiblioteken spelat ut sin roll. De förmådde inte förnya sig. Bokbestånden fyllde inte tidens krav på politisk och ideologisk litteratur och den mer kontroversiella skönlitteraturen.

Industrialismen ledde till stora sociala förändringar. En arbetarklass växte fram i städerna. Precis som borgarklassen gjort drygt hundra år tidigare organiserade arbetarklassen sig och ordnade sin egen informationsförsörjning. Biblioteksutvecklingen i början av 1900-talet kom till stor del att ske inom folkrörelserna. Man ställde krav på att få delta i den demokratiska processen och få rösträtt. Samtidigt fanns insikten om att detta krävde bildning och kunskap. Folkhögskolor, föreläsningföreningar, studiecirkel och bibliotek startades för att ge möjlighet för nya stora grupper att delta i och ta ansvar för samhällsutvecklingen. Om dessa för Sverige relativt unika biblioteks stora betydelse finns det många vittnesmål, inte minst hos arbetarförfattarna, en lika speciell svensk företeelse.

Folkrörelsebiblioteken bestod av alltifrån en hylla hemma hos någon eller en boklåda i föreningslokalen till det allra främsta, Stockholms Arbetarebibliotek, som vid början av seklet var landets största folkbibliotek vid sidan av Dickenska folkbiblioteket i Göteborg. De, som mest över fem tusen förenings- och studiecirkelbiblioteken, är sedan decennier i stort sett alla sammanslagna med de kommunala folkbiblioteken eller nedlagda.

Även den bildade medelklassen, radikala universitetskretsar och många kulturpersonligheter stödde och tog initiativ till bibliotek, föreläsningföreningar och utgivning av folkupplysande skriftserier för arbetarklassen. För detta ändamål bildades organisationer såsom Folkbildningsförbundet (1903) och Stockholms arbetarinstitut (1880) som fick många efterföljare i resten av landet. »Vi skola sätta böcker i händerna på folket och önska se våra arbetarbröder fylla sina hjärnor med kunskaper och ädla tankar för att därmed ernå rättigheter och bli mäktiga att fylla sina plikter« stod det i arbetarinstitutets målsättning.

Tron på boken och bildningen var stor. De ansågs vara förädlande krafter som kunde ena ett allt mer polariserat klassamhälle. Såväl det vänsterradikala Verdandi som det högerinriktade Heimdal såg bildningen som ett medel att förhindra att omstörtande politiska och religiösa rörelser förledde folket.

Stor betydelse för det moderna folkbibliotekets framväxt i Sverige hade Valfrid Palmgren, filosofie doktor, aktiv i Heimdal. Som ung amanuens vid Kungliga biblioteket insåg Valfrid Palmgren de dåvarande folkbibliotekens stora brister. 1907 gjorde hon en stipendieresa för att studera »public libraries« i USA. »Jag kom, jag såg, jag besegrades« sammanfattade hon sina upplevelser. Valfrid Palmgren skrev entusiastiska rapporter, väl värda att läsas ännu. Vad hon såg som avgörande för de amerikanska bibliotekens framgång var för det första att de var offentligt finansierade, »folkets egendom«. För det andra att de »äro avsedda för alla samhällsklasser och alla åldrar, kort sagt, de äro avsedda för alla samhällsmedlemmar utan åtskillnad och äro i det avseendet det vackraste uttryck för sann demokrati, som tänkas kan ... Om någonsin alla ett samhälles medlemmar, oberoende av samhällsställning och andra intressen, kunna samlas om någon institution, så borde det vara biblioteket ... I föreningar av olika slag splittras människorna av olika åsikter ...«

De satsningar som gjordes på folkbibliotek i USA, hade delvis sin grund i behovet av att integrera alla invandrare. Tron på biblioteket, som en garanti

för allas möjligheter att anpassa sig i det amerikanska samhället istället för att omstörta det, var stark, såväl bland konservativa donatorer som bland radikalare politiker.

Valfrid Palmgrens rapport från USA fick stor betydelse. Hennes förslag till samordning av de olika bibliotekstyperna i Sverige antogs av 1912 års riksdag. Hon var drivande i att få såväl församlingsbibliotek som Arbetarbiblioteket och Läsesalongen att gå samman och skapa Stockholms Stadsbibliotek.

Samma utveckling följde över hela landet. Bibliotek slogs samman och kommunaliserades, olika grupper bildningssträvanden förenades i växande kommunala institutioner, det moderna folkbiblioteket.

I 1949 års betänkande formulerades målsättningen för folkbiblioteken:

Man har på olika sätt försökt formulera vad som är folkbibliotekens uppgift. ... Man kan se saken från samhällets sida och säga att, folkbibliotekets uppgift är att medverka till skapandet av kunniga och dugliga medborgare. Det är en angelägenhet för demokratin, att den enskilde medborgaren fritt kan bilda sig en mening angående de olika förhållanden han möter. ... Det är en angelägenhet för samma statsmakter, att den vetenskapliga forskningens resultat ska nå fram till var och en, som har möjlighet att nyttiggöra dem i ena eller andra avseendet. Det kan slutligen betraktas som ett statligt intresse, att medborgaren erhåller tillgång till god och sund förströelseläsning, som kan ge fritiden ett värdefullt innehåll.

Skillnaden mot tidigare dokument var att tillgången till kunskap och bibliotekens betydelse för demokratin här betonades mer än i de äldre mer moraliserande och folkuppfostrande formuleringarna. Det innebar en breddning av bibliotekets uppdrag, som sedan fortsatt ytterligare genom att nya media och nya verksamheter tillkommit. Biblioteken har alltmer utvecklats till kommunens självklara kultur- och bildningscentrum.

När 1974 års kulturpolitiska mål antogs av riksdagen var det för bibliotekens del en bekräftelse på att man var på rätt väg. Senare utvärderingar av den statliga kulturpolitiken har visat att just folkbiblioteken är den institution som bäst förmått förverkliga målet om vidgat deltagande i kulturlivet.

I de biblioteksplaner som alla kommuner enligt lag ska ha, hänvisar de flesta till UNESCO-manifestet för folkbibliotek vars inledning fastslår:

Frihet, välstånd och samhällelig och personlig utveckling är grundläggande mänskliga värden. De förverkligas bara genom välinformerade medborgares

förmåga att utöva sina demokratiska rättigheter och spela en aktiv roll i samhällslivet. Medborgarnas konstruktiva engagemang och demokratins utveckling är beroende av en fullgod utbildning samt fri och obegränsad tillgång till tankeliv, kultur och information. Folkbiblioteken, porten till kunskapen, utgör en grundförutsättning för livslångt lärande, självständigt beslutsfattande och kulturutveckling hos enskilda och hos medborgargrupper.

Folkbibliotek är alltså alltjämt i första hand en bildningsinstitution, en del av folkbildningen och en självklar plats för allas bildningssträvanden såväl enskilt som i grupp. Om inte denna uppgift förvaltas och tas på största allvar kan inte gratisprincipen försvaras. En förutsättning för att biblioteksverksamheten ska kunna fullfölja sitt uppdrag är välutbildad personal, i första hand bibliotekarier, med god allmänbildning, informationskompetens och omvärldsorientering samt ett stort eget bildningsintresse.

Det är genom sina samlingar och utbud av tjänster som biblioteken konkretiserar sina mål, för vem och varför de finns, därför är urvalsarbetet bibliotekens viktigaste och ständigt diskuterade bas. I ett samhälle med växande klasskillnader är det viktigt att analysera biblioteksverksamheten i bildningstermer för att se att den verkligen bidrar till minskande klyftor, inte bara ger mer till den som redan har utan har en kompensatorisk effekt. Det är alltså inte bibliotekets primära uppgift att gratis ge snabb tillgång till bestsellers och annan ren upplevelse- och förströelselitteratur. Därav följer att höga utlåningssiffror inte är ett mått på bibliotekets kvalitet eller måluppfyllelse.

Dagens bibliotek ska möjliggöra enskilda bildningsresor och ge redskap för integration till exempel genom att ha böcker och tidningar på alla de språk som numera talas i landet och media som underlättar språkinläring och vägen in i det svenska samhället. Biblioteket ska ha brett urval av facklitteratur som ger kunskap om tillståndet i världen, vetenskapen och politiken.

Vad gäller bibliotekets utbud av tjänster pågår ett enormt folkbildningsarbete genom bibliotekens engagemang för att få med alla på den digitala bildningsresan. Man ger enkla datakurser och har ett stort antal datorer som man hjälper besökarna att använda. En annan ny bildningsaktivitet är språkcaféer, samtalsgrupper för att träna svenska eller andra språk. Även olika former av läxhjälp och studiestöd är växande verksamheter vid många bibliotek, liksom medborgarservice och samhällsinformation.

Debattaftnar, utställningar, författarkvällar, läsecirklar, skrivarkurser, ja listan kan bli lång på moderna biblioteks möjligheter som bildningshärddar. Samtidigt innebär allt detta att biblioteken självklart fungerar som de integrerande mötesplatser som ständigt efterlyses av alla politiker och samhällsengagerade.

Att biblioteken numera är vallokaler för förtidsröstningen och ofta forum för politiska debatter bekräftar deras självklara roll som demokratiska arenor.

INGRID ATLESTAM

LÄSTIPS

Där människor och tankar möts: bibliotek som folkbildning/Ingrid Atlestam, Ulla Forsén (red.)
BTJ förlag (2010).

Det mångspråkiga biblioteket: en nödvändig utopi/Ingrid Atlestam & Randi Myhre (red.)
BTJ förlag, (2012).

skola och konstarterna haft en framskjuten roll i bilden av det kulturella framsteget. För socialdemokratin har i synnerhet skola och folkbildning setts som strategiska verktyg för att öka den kulturella välfärden och medborgarnas bildning. Det var inte på museerna som välfärdsstaten skulle byggas.

1993 års museiutredning avviker från de många föregående genom att man ville uppmärksamma museernas vidare kulturpolitiska sammanhang. Museipolitiken har starkt dominerats av kroniskt problematiska organisations- och strukturfrågor i det nationella museiväsendets interna förhållanden, frågan om statsbidrag till de kommunala museerna inbegripen. Genom bildningsansatsen försökte utredarna göra museerna till en central och viktig del av det kulturpolitiska fältet och därigenom förnya museernas legitimitet.

Museiutredarna hämtade inspiration från skolpolitikens återknytning till bildningsbegreppet men de ville också sammanlänka museum och skola och museum och folkbildning. Genom att centrera bildningsbegreppet i museipolitiken öppnades dörrar åt båda håll. Museernas infogning i skol- och folkbildningspolitiken har historiskt sett varit mycket svag. Inom folkbildningen har museerna spelat en marginell roll och i folkbildningspolitiken har de knappast varit synliga alls. Folkbildningspolitik och museipolitik visar sig vid närmare granskning löpa i parallella spår. De skilda vägarna blir tydliga om man jämför sammansättningen av ledamöter i statliga folkbildningskommittéer med sammansättningen av ledamöter i statliga museikommittéer. Det visar sig nämligen att museerna inte är representerade när folkbildningen utreds. Och när museerna utreds är inte folkbildarna kallade. Det är inte lätt att begripa varför det saknas korsvägar mellan museipolitik och folkbildningspolitik, men man kan alltså se *Minne och bildning* som ett försök att med bildningsbegreppets hjälp länkafälten samman.

Hur är det då med museerna och skolan? Sedan början av 1960-talet har stora satsningar gjorts på museernas skolverksamhet. Skolan och skolelever har varit och är en viktig målgrupp för museerna och under de senaste tio åren har den pedagogiska verksamheten riktad mot barn ökat stort på många museer. Man har anställt museipedagoger och erbjuder ett variationsrikt program riktat till skolan. Det museipedagogiska och historiedidaktiska intresset har fått ett uppsving, både inom akademien och i museivärlden. I skolpolitiken och bland skolledare och lärare intar däremot museerna en perifer plats, och

det finns lite som tyder på att de blivit mer centrala sedan museiutredningen för tjugo år sedan gjorde en kraftansträngning att närma de två fälten till varandra. Från museihåll poängteras att museer är annorlunda, unika och kreativa platser för lärande med stor potential för skolans undervisning. Trots detta betraktas ofta museibesök som ett roligt avbrott i skolvardagen, både av lärare och elever. Från museisidan finns här en besvikelse över att skolan och lärarna inte förstått att ta den utsträckta handen och integrera museibesöken på ett mera direkt sätt i skolans läroarbete.

Minne och bildning fick stort genomslag så till vida att många museer, stora som små, statliga, regionala och lokala, tillägnade sig betoningen av bildning i sina artikuleringar av vad den egna museiverksamheten gick ut på. Man kan uttrycka det som att bildningsbegreppet både gav en ny dimension till självförståelsen och bekräftade någonting som man sedan länge visste: museer och bildning hör ihop. Detta skall ses mot bakgrund av att det råder en osäkerhet om vad för slags kulturinstitutioner som museerna är. Det hänger samman med att samtidens museiväsende inte bara är samtidens. Det utgörs också av avlagringar av äldre ideal, regimer och professionella identiteter. Dessutom har museer samlingar. De har som regel bildats under lång tid och tagits i arv. Samlingarna skapar på gott och ont en genomgripande tröghet i museernas handlingsmöjligheter och i deras förutsättningar för att förhandla och utveckla sin självbild. Samlingarna finns där och de har den sammansättning de har. Föremålen måste tas om hand och förvaras eller ställas ut på sådant sätt att de inte förstörs. En huvudbetydelse av »museum« är just samling.

Karaktäristiskt för det moderna museiväsendet är spänningen mellan »samling« och »publik«. Är museerna i första hand samlande, bevarande och forskande institutioner med föremålen i centrum, eller är museerna i första hand publika institutioner med kulturförmedling i centrum? På 1960-talet inträffade museernas och museipolitikens »publikvändning«. En ny generation av museimän (och kvinnor) ville lägga grunden till ett nytt slags offentligt museiväsende med utgångspunkt i att museer skulle förstås som kulturinstitutioner. Kärnan i denna förståelse kan uttryckas som att museerna skulle verka i och för samhället. För några var det ideala museet en estrad för samhällsfrågor. Helst skulle museerna omvandlas till kulturhus med breda publika program som inkluderade utställningar, teater, musik och film. Målet med museiverk-

samhet var att väcka människors engagemang för sociala och politiska frågor. Som en följd av publikvändningen blev besökstal det viktigaste måttet på framgångsrik museiverksamhet. Fullföljandet av samhällsuppdraget kunde mätas i publiksiffror. Färre besökare betydde vikande legitimitet; fler besökare betydde stärkt legitimitet.

»Publikvändningen« medförde en försvagning av ett tidigare museiideal, enligt vilket museerna i främsta rummet var forskningsinstitutioner som samlade, bevarade och ställde ut föremål. I den gamla ordningen mättes museernas resultat i antalet förvärvade, konserverade och dokumenterade föremål, i antalet och omfånget av fältundersökningar och utgrävningar, de anställdas vetenskapliga publikationer och forskningsframgångar. I den gamla ordningen var legitimiteten inte knuten till besökarna utan till den kunskap och det kunskapsunderlag som museerna producerade.

1960-talets publikvändning innebar inte att det äldre museiidealet försvann. Snarare har det under de senaste 40 åren pågått en dragkamp om resursernas fördelning på »samlingar« och »publik«. Man kan också iaktta att i professionsideologi och karriärmönster har den äldre inriktningen mot samlingar och föremålsexpertis haft en starkare ställning än inriktningen mot förmedling och utställningsdesign. Under senare år har det dessutom återigen blivit populärt att framhålla museerna som forskningsinstitutioner, och forskning på samlingarna lyfts ibland fram som en bortglömd väg för humaniora.

Spänningen mellan samlingsorientering och publikorientering är grundläggande för museiverksamhet och för museipolitik. En upplösning av den förutsätter att museerna skiljs från sina samlingar! Arbetets museum i Norrköping är ett unikt exempel på denna väg, men för de flesta ses den nog inte som framkomlig. Osäkerheten om vad museerna är för slags kulturinstitutioner försvårar den eftersträlvade integrationen med skola och folkbildning, men det finns också grundläggande som det kan tyckas triviala strukturskillnader mellan områdena som komplicerar samverkan. Skolans undervisning bygger på en fast schemarutin. Folkbildningsverksamhet är något som oftast äger rum utanför ordinarie arbetstider medan museerna har bestämda öppettider och kostsamma automatiska larmanordningar. Man skall dessutom komma ihåg att museibesök inte föreskrivs i läroplanerna och att folkbildningens organisationer själva väljer om de vill samverka med museer eller inte. Att använda

bildning som ett paraplyord för skola, folkbildning och museer är en god idé, men för att en verklig samverkan skall komma till stånd måste ansvariga politiker och institutionsföreträdare tydligt staka ut praktiskt framkomliga vägar. Det räcker inte med att hissa bildningens flagga och det räcker inte heller med att museerna själva sträcker ut sin hand. Några måste fatta den.

MAGDALENA HILLSTRÖM

FOTO: PHOTOSPIN

KONSTNÄRLIGT SKRIVANDE VID FOLKHÖGSKOLAN I ANGERED

I PLATONS IDEALSTAT HÖR inte poeter hemma. Och med tanke på att romanen inte var uppfunnen när Platon satt och skrev sina dialoger, kan man gott säga att författare överhuvudtaget inte hör hemma i Platons idealstat. Och skälet? Kort sagt: Författare snackar skit. Eller annorlunda uttryckt: De gör motsatsen till att utbilda.

Även om metaforen om grottan vanligen används för att redogöra för Platons syn på den så kallade idévärlden, så handlar den på ett väldigt rättframt sätt om utbildning. För den som har glömt, går den ungefär så här. Föreställ dig ett antal människor som sitter fastkedjade i en grotta. Allt de kan se av världen är skuggor som hamnar på grottväggen. Utanför grottan passerar verkliga människor med verkliga ting i sina händer. Detta vet fångarna i grottan ingenting om. För dem framstår skuggorna på grottväggen som verkligheten. En dag lyckas en av fångarna ta sig loss och fly. Väl ute i det fria drunknar personen i solljus. Skenet är så starkt att det till en början inte går att se något, men gradvis börjar ögonen att akklimatisera sig; först förmår personen inte titta på mer än skuggor, senare reflektioner i vatten och till slut, när ögonen har vänjt sig, direkt på tingen. Efter ytterligare ett tag blir det möjligt att vända blicken mot himlen och stjärnorna och slutligen att se solen, urljuset som gör att allt annat blir möjligt att se och begripliggöra. Vid det här laget vet personen mycket väl att det som fanns på grottväggen inte var verkligt och känner sig uppmanad att bege sig ner i grottan igen och förklara för de andra som sitter kvar hur det ligger till, att i bästa fall ta med dem på samma resa. Detta måste göras varsamt och försiktigt, eftersom det alltid är tryggare att stanna kvar vid det man är van vid, vid de föreställningar man har. Det är framförallt genom det dialogiska samtalet, som den upplyste, det vill säga filosofen, kan utbilda sina medmänniskor.

Tanken är att världen, såsom vi ser den, helt enkelt är som grottväggen. Det finns en verkligare verklighet bortom det vi ser. Denna djupare verklighet är filosoferna i kontakt med, enligt Platon. Därför kan de utbilda människor.

Författare, däremot, gör precis det motsatta. Deras texter kan närmast

förstås som skuggor av skuggor, imitationer av imitationer, ännu mindre verkliga än det som finns i världen. Författare rentav lurar människor, fördummar människor, och just därför har de ingen plats i Platons idealstat.

Ligger det något i det? Är det så att författare fördummar människor genom att hitta på lögn? Och vad är då poängen med att ha en skrivarkurs, en utbildning i att skriva? Och vad är poängen med att Nordens viktigaste och mest etablerade författarskola, Litterär gestaltning vid Göteborgs universitet, samarbetar med Folkhögskolan i Angered, för att skapa en skrivarkurs?

För att besvara de här frågorna så vore det på sin plats att fundera över vad ett skrivande överhuvudtaget är. Vad är det som sker i skrivandet? Det finns förstås olika typer av skrivande. Det Platon i princip vänder sig mot är ett *imiterande* skrivande, ett skrivande *om* världen. Men så enkelt är det inte – de tolv skrivande personer som går den kurs som heter Konstnärligt skrivande i Angered är inte där för att skriva om sina liv eller om världen eller om något annat som de på förhand känner till. I bästa fall är de där för att förvånas över att det i språket finns potential att formulera erfarenheter som de inte ens visste att de hade tillgång till tidigare, erfarenheter som på ett väsentligt sätt blir till först i skrivandet.

Varje person kommer till skrivarkursrummet med sin egen biografi, med ett liv av händelser som kan dateras och beskrivas. Men paradoxalt nog är biografier varandra rätt lika. Alla har fötts, alla lever och alla kommer dö. De flesta har känt kärlek, de flesta har känt ilska, de flesta har varit förtryckta eller utsatts för orättvisor. Att skriva om dessa händelser, är som att teckna ett allmängiltigt ansikte, eller en mask. Det finns inget särpräglad i att berätta om något som finns i världen, ur ens egen biografi. Men i skrivandet vill det särpräglade hela tiden hitta fram. Det är rentav därför många skriver, för att dela med sig av sina egna, i något avseende unika, erfarenheter. Erfarenheterna formuleras och blir till i skrivarbetet. Språket är det mest gemensamma, dess odelbarhet är nästan okränkbar. Språket finns alltid där i förväg – människor föds in i det och blir en del av det. Som gestaltningsmaterial betraktat är det där tillhands, redo att användas, men samtidigt är det en förutsättning för mänsklig tillvaro; det formar förförståelsen med vilken varje person går in i sitt skrivande. I skrivarbetet kan därför erfarenheter formuleras som inte är uteslutande ens egna, utan erfarenheter som bärs av språket och är delade.

De kan finnas i ett historiskt skeende, i samhället, hos grupper av människor, kanske rentav i naturen.

I detta ligger en av utmaningarna på varje skrivarkurs. Var och en befinner sig i en skärningspunkt mellan biografi och erfarenhet, mellan det språket berättar och språket som sådant, mellan det den skrivande vet på förhand och det som först framträder i skrivandet. Och för att göra det ännu mer komplicerat är det verktyg som används i gestaltandet, det vill säga språket, samma verktyg som måste användas för att begripliggöra gestaltningarna, för att föra samtalet om texterna.

Samtalet, textsamtalet, är det enskilt viktigaste momentet i en skrivarkurs. Likaså på kursen Konstnärligt skrivande. I Sjunde brevet skriver Platon: *Endast om de olika principerna – namn, definitioner, åskådningar och varseblivningar – prövas och nötas mot varandra under mödosamt arbete i försonlig ton och utan ovilja under samtalet, endast då strålar insikt och förnuft fram i varje fall och när den för människor högsta möjliga kraft.*

Och just så är det på ett textsamtal när det är som bäst: Ett mödosamt arbete i försonlig ton och utan ovilja. Under textsamtalen tillämpar vi, liksom de flesta skrivarkurser i landet, en i grunden feministisk pedagogik: Rundan. Det innebär att vi inför varje text »gör en runda«; var och en får ordet, utan att behöva ta det, för att säga något om hur den har tänkt kring texten, vad texten har väckt i läsaken. Våra rundor görs i halvgrupp. För oss innebär det att sex personer göra sina inlägg, varpå läraren gör sitt, där han eller hon försöker ta upp trådar som har nämnts och binder ihop dem med sin egen läsning av texten. Finns det tid uppstår det inte sällan en öppen diskussion utifrån inläggen.

Strängt taget gör inte textsamtalen författaren bättre på att skriva, även om det förvisso kan hända. Om textsamtalet möjliggör att den text som har legat framme för läsning kan arbetas på och bli bättre, är det bara att vara tacksam. Det händer inte varje gång. Ett textsamtal, som en isolerad händelse, förändrar inte nödvändigtvis särskilt mycket. Men att »prövas och nötas mot varandra« under ett helt år, att stå ut med att läsa varandras texter, att stå ut med att hela tiden lämna in nya texter för läsning, att fortsätta trots att resultat kanske inte märks av; det gör något med skribenten, med gruppen. Ur de enskilda samtalen uppstår ett längre samtal, ett samtal som löper under hela kursens

gång. Ett sådant samtal utgår förstås från litteraturen och det egna skrivandet, men det tar också in allt annat i världen. Det egna skrivandet blir oundvikligen en del av samtalet om politiska, existentiella, psykologiska och samhällsliga strukturer och villkor.

Den samlade erfarenheten av ett sådant samtal kan i sin tur göra underverk för den enskilde skribentens blick på världen, och dennes blick på sin egen text, dess möjligheter att formulera nya erfarenheter och de fenomen som villkorar en sådan tillblivelse.

För att återvända till grottmetaforen, så har skrivarkurser – det vill säga odlandet av förmågan att skriva skönlitterärt, uppdiktat, påhittat – i slutändan med sanning att göra. Det handlar inte om sanning i bemärkelsen att en utsaga stämmer överens med ett visst saktillstånd i världen, utan snarare om sanning i bemärkelsen: att insistera på att även dessa erfarenheter kan formuleras och få liv.

Det litterära samtal som förr i tiden kunde pågå mellan en initierad förläggare och en blivande författare – eller för den delen på kultursidorna – har marginaliserats. Numera pågår samtalen delvis mellan kulturtidskriftsredaktörer och skribenter när utgångspunkten är enskilda, ofta kortare texter, men i ännu större utsträckning på landets skrivarskolor, framförallt på folkhögskolor. Dessa litterära samtal har i allt större utsträckning kommit att bli den avgörande domän i vilken nya verk groer och nya erfarenheter formuleras skönlitterärt. Detta ställer höga krav på samtalet och på gruppens förmåga att på ett lyhört sätt uppfatta särarten i de olika skrivarbeten som pågår. En skrivarkurs är alltså inte, i utgångspunkten, en utbildning i att skriva, utan snarare en utbildning i att läsa, både texter och annat – det är en utbildning i lyssnande, i lyhördhet. Själva skrivandet sker oftast någon annanstans.

Den undervisningsmetod som tillämpas på en så kallad avancerad författarutbildning som Akademin Valands Litterär gestaltning bygger i alla avseenden på en folkbildningstradition, med samtalet – i det här fallet om den egna texten – i centrum. Därför är det inga konstigheter när skrivarkursen på Folkhögskolan i Angered ges efter samma modell. Att ge en sådan kurs på Folkhögskolan i Angered innebär att haka in i det folkbildningsarbete som redan pågår på folkhögskolan, men tillföra ytterligare en dimension genom de kunskaper som Litterär gestaltning under sina år på Göteborgs universitet har ackumulerat.

I tider som den vi nu lever i, när inkomstklyftor ökar och fascistiskt rotade partier växer både i och utanför riksdagen, är det av oerhörd vikt att universiteten tar tredje uppgiften på allvar. De högre lärosätena har ett stort ansvar att dela med sig av sin kunskapsmassa till den bredare allmänheten. Kanalerna för att göra det direkt är dock inte alltid enkla att hitta. Därför är detta specifika samarbete mellan Akademin Valand och Folkhögskolan i Angered ett viktigt exempel på hur en institution som har ackumulerat kunskap kan sprida denna till människor utanför det akademiska genom en rörelsefolkhögskolas gedigna förankring i framförallt stadsdelen Angered, men även resten av kommunen.

KHASHAYAR NADEREHVANDI

CATAPALQUE AV SEAN HENRY. FOTO: JAN BERG

BILDNING UTAN BELÖNING?

VAD SKA VI MED BILDNING TILL?

I en morgontidnings nätupplaga läser jag en sällsynt välskriven artikel. Det är en text som lyser av integritet, språklig kreativitet och insikt. Jag begrundar arbetet som krävts för att ge form åt dessa tankar och noterar samtidigt att essän passerat obemärkt i sociala medier. Bokstavligen sedd av ingen. Som ett hän lyser siffran *noll* i det fält där »gillanden«, rekommendationer och tweets registreras. Frågan slår mig plötsligt med full kraft: Vad är poängen? Vi är sociala varelser. Vi söker inte kunskap för att distansera oss utan för att komma i beröring med andra, inte för att sitta upphöjda och isolerade i vår förståelse av världen utan för att nå djupt in – för att få bli delaktiga i sammanhang och samtal. I den värld vi kallar kunskapssamhället, i det medielandskap där vi i dag rör oss är det svårt att se hur vi gynnas av det tänkande och de förhållningssätt som förknippas med ett klassiskt bildningsideal.

Varför öva sig i att försjunka, lära sig stå ut med tankemässigt motstånd? Internet ger illusionen att ingen text har någonting att säga oss som vi inte kan få oss till livs snabbare och med mindre ansträngning. Det lätt igenkännbara – ord, påståenden, perspektiv – utövar stark lockelse på våra hjärnor. Ändå är det känslan att en text bjuder motstånd som antyder att något faktiskt sker med oss, vårt vetande och upplevande vidgas. Ett mått av tröghet finns i allt lärande. När vi irrar genom cyberrymden styrs vi många gånger snarare av den lättjefulla hjärnan som söker bekräftelse på vad den redan tror sig veta, skyggar inför nya tankebanor och obekanta sätt att förstå världen.

Varför utveckla kritiskt tänkande, konsten att granska och ifrågasätta? Om bildning är att inse att alla ställningstaganden bör grunda sig på argument, tjänar den oss illa i vår tids nätdebatter där synligheten regelmässigt övertrumfar saklighet. Att »vinna« innebär i första hand att göra sin åsikt känd. Och fast vi har tillgång till fler mediala forum än vi överblickar känns samtalsrummet oroande trångt. Alla äger rätt att yttra sig men få har en reell möjlighet att höras. Hur många inlägg refuseras enbart för att skribentens namn är okänt? För att hen inte tillhör någon lätt igenkännlig åsiktsfalang?

Vi uppmanas att sticka ut – men avvikelser godtas bara om de anses gynna spridning. Dagligen ser vi exempel på hur redaktionerna gör »klickonomiska« snarare än demokratiska och kvalitetsmässiga bedömningar av texter.

Om bildning är att erövra ett personligt språk, bortom klyschor och paroller, att tillägna sig *det potentiella språket* – med författaren Göran Tunströms ord – ger den ingen garanti för att tränga igenom bruset. Nya ord och formuleringar har ett kännbart handikapp just för att de aldrig tidigare kommit till uttryck.

En svår utmaning är också tempot. Allt sker nu, nu, nu. *Skriv något. Tyck till!* Med ett klick förväntas vi förhålla oss till världens skeenden, gillande eller fördömande. Om bildning är att omsorgsfullt väga argument (och ibland avvakta med att ta ställning) spelar sociala medier i stället på vår bristande impuls kontroll och behovet av snabb bekräftelse, lika lockande och lömsk som en sockerkick. Hur gagnar det oss att vi lär oss se en fråga ur flera perspektiv, inser svårigheten att slå fast något med säkerhet? De spontana tyckarna får sin belöning, sockerkickarna i form av gillande eller förväntad polemik. Den som tvekar, tystnar – om så bara för ett ögonblick – riskerar att försvinna från arenan, i en tystnad utan återvändo.

Om bildning är att alltid lyssna välvilligt till sakargument, beredskapen att höra *vad* som sägs oberoende av *vem* som talar, ligger knappast någon konkurrens fördel däri. Det offentliga samtalet är starkt personfixerat. Med vårt gillande eller fördömande bekänner vi oss samtidigt till en viss gemenskap – och markerar avstånd till De andra. Varför vara generös i tolkningen av sin motparts budskap? Mediedramaturgin belönar angrepp, inte trevande efter beröringspunkter. En polemisk hållning röner alltid större uppmärksamhet än en avvaktande och sökande. Fientliga impulser mildras heller inte av debattens rasande tempo. Vaksamhet och misstro präglar sociala medier lika starkt som det snabba åsiktsflödet. Under ytan sjuder skräcken för fördömande: kanske väljer vi ett ord som öppnar för misstolkning, kanske resonerar vi med »fel« person, kanske kopplas vi ihop med något tvivelaktigt åsiktskollektiv. Hat och hot grasserar i många forum. Nätet framstår som allt annat än en fri arena för idéutbyte. Skribenters självcensur kan vara lika verksam som formella yttrandefrihetsinskränkningar.

Det ska understrykas att inget av de fenomen jag nämnt är något principiellt nytt eller unikt för vår tids medier. De problematiska tendenserna kan dock vara svåra att få syn på här, just för att informationssamhället så starkt förknippas med ideal om kunskap, pluralism och frihet.

Men det vore meningslöst att diskutera förutsättningarna för bildning i dag utan att ta hänsyn också till de mörka sidorna av nätdebatten och medielandskapet i stort, denna värld av paradoxer: på en gång vidöppen och sluten, hyllande av mångfald och ängsligt konformistisk, kravlös och högst riskabel. Varför sträva efter bildning om den inte (omedelbart) gynnar oss här? Därför att det är vårt enda sätt att förstå i vilken värld vi rör oss och därmed ta den makt vi trots allt kan, som individer, över skeendet.

Humanvetenskaperna ger oss redskap lika användbara i en Twitterstorm i dag som under antikens debatter. De ger oss insikt i hur våra sociala och kulturella sammanhang färgar vår upplevelse av världen. De gör oss medvetna om dolda maktstrukturer. Inte minst om språkets oerhörda makt. När en viss problemformulering plötsligt vinner mark, när en snäv uppsättning begrepp och tankefigurer med ens verkar styra alla samtal i offentligheten kan vi fråga oss: Vilka perspektiv blir *inte* synliga, vilkas livserfarenheter äger inte giltighet här? Vi lär oss uppfatta hur man får det subjektiva att se ut som självklar sanning – sociala konstruktioner som naturlagar, majoritetens godtycke som den enda acceptabla värdegrunden. Humaniora ger oss också en historisk referensram. Kanske blir vi inte därmed automatiskt klokare aktörer i samtidsdebatten. Men historien gör oss medvetna om alternativa scenarion och tänjer på så sätt gränsen för vår föreställningsförmåga. Åtminstone i teorin inser vi att något annat än det som *är* vore *möjligt*. Denna insikt kan fungera som motgift mot anpasslighet, ett mentalt immunförsvar mot mediernas likriktande krafter.

Kanske utvecklas vi av historiemedvetande på samma sätt som av konst och skönlitteratur – genom en rikedom av hypoteser, livsexempel och förslag till alternativa verklighetstolkningar. (Om vi har att göra med fiktion eller »sanning« spelar mindre roll här.) När nätet ger oss känslan av inträngdhet och instängdhet i nuet, kan vi öppna dörrar till helt andra världar. När vi möts av språkligt armod mitt i åsiktskaskaden, kan vi påminna oss poeten Tomas Tranströmers uppmaning: »Varje problem ropar på sitt eget språk./ Gå

som en spårhund där sanningen trampade!« När vi trängs och förtorkar i de digitala rum där för många kämpar för att höras, finns befrielse i författaren Lars Gyllenstens resonemang om att *välja sin samtid* (formulerat långt innan sociala medier fick genomslag). Man behöver inte, påpekar han, »räkna som sina samtida, i kreativ och intensiv mening, alla dem som bara råkar finnas till rent kronologiskt i ens eget nu. Man kan välja sina anknytningar, samtals- och tankepartner, bland dem som man finner gemenskap med och umgås med i tankar och känslor – en del av dem som lever samtidigt i vanlig kronologisk mening, en del som har levat i andra tider eller på andra orter och som man aldrig har råkat i vanlig fysisk mening.«

Gyllensten betonar: »att välja bort, på detta sätt, innebär... inte att låtsas som om de bortvalda inte existerade, inte heller att man förkastar alla som man väljer bort – bara att man inte innesluter dem i sitt umgänge, sitt andliga umgänge.«* Denna milda och samtidigt högst radikala tanke torde vara trösterik för alla dem som inte tror sig finnas till om de inte ständigt står i dialog med de tongivande rösterna på Facebook och Twitter.

Humaniora skolar oss i tolerans och respekt för det fria ordet, lär oss uppskatta närvaron av många perspektiv. Men ett meningsfullt offentligt samtal kräver mer än så av oss. Den subjektiva erfarenheten är inte nog för att förstå vår omvärld. Inte allt är en fråga om perspektiv, personlig upplevelse eller språkbruk. Vi behöver också inse att det finns sakförhållanden – objektiva sanningar som vi har möjlighet att närma oss. Trots våra hjärnors uppenbara begränsning, våra socialt betingade inlåsningar som försvårar sökandet efter kunskap kan vi, med rätt verktyg, nå allt större förståelse av verkligheten. Detta är en grundsten i naturvetenskapligt tänkande.

Alla perspektiv på världen, alla sanningsanspråk är de facto inte lika giltiga. Däremot finns *metoder* för kunskapssökande som principiellt kan omfattas av alla. Vem som helst av oss har i princip möjlighet att granska och värdera de påståenden som slungas mot oss i offentligheten. En mer demokratisk utgångspunkt för samtal och debatt är svår att tänka sig. Också då vi inte diskuterar naturvetenskap i snäv mening – kanske gäller det i stället normer, politik eller moral – kan vi tillämpa dess grundläggande förhållningssätt. Det handlar om att pröva tankar förutsättningslöst, röra sig så långt möjligt bortom allt det som vanligen begränsar vårt synfält: makt och konvention,

*Ur *Hack i hål på Minerva*. Ett brevsamtal om vetenskap, dikt och moral mellan Lars Gyllensten och Georg Klein. (Bonniers 1993).

gruppträck, fördomar och mer eller mindre medvetet uteslutande av vissa sätt att förstå världen.

Bildning är inte minsta motståndets väg. Sällan leder den rakt in i de mediala rum där debatten sjuder och centrala samhällsfrågor står på spel. Tvärtom kan den ge oss känslan av att stå hopplöst utanför. Den förutsätter att vi trotsar invant tänkande och impulsiva ställningstaganden – övervinner vår prestige, vår skräck att avvika från normen, vårt begär att synas och behaga. Det finns ingen snabb belöning för en sådan hållning. Men det finns heller ingen annan väg mot ett kunskapssamhälle värt namnet.

Vad som krävs av oss är *både* större tolerans, inte minst för »avvikande« röster i offentligheten – större mod att utmana konsensus – *och* strängare principer för ifrågasättande av alla sorters övertygelser, inklusive våra egna. Först när vi är trygga i förvisningen att alla övertygelser kan prövas, och är ense om metoderna, kommer våra samtalsrum på allvar att ge utrymme för mångfald. Först då får vi mod att lyssna utan förbehåll till vilka röster som helst.

SARA LARSSON

FOTO: ANN-CHARLOTTE RUGFELT FERM

BORTOM KÄLLKRITIK I NYA INFORMATIONSLANDSKAP

INFORMATIONSLANDSKAPET ÄNDRAS OCH UTÖKAS i snabb takt. När informationsresurserna blir fler och mer varierade så ökar också kraven på oss individer. I det växande utbudet måste vi på egen hand finna, välja, analysera och använda information på bästa sätt. Det är en förutsättning för att kunna ta till vara och utöva våra rättigheter och skyldigheter som konsumenter och medborgare. Det är också centralt för att i verklig mening uppnå skolans mål och vara konkurrenskraftiga i arbetslivet. Hur vi lyckas med vår informationsanvändning har mycket att göra med kritisk medvetenhet. Men vad innebär det? Uppenbart är ändå att traditionella källkritiska kriterier inte räcker till.

Bland flera alternativ till källkritik presenterar det nylanserade begreppet medie- och informationskunnighet (MIK) ett särskilt intressant krav på aktivt deltagande. Här diskuterar jag den kritiska relevansen av detta samt hur det kan uppnås genom visualiseringar av data. Med visualiseringar menar jag tekniska verktyg för att analysera och skapa »läsbara« bilder av icke läsbara datamängder. Det kan exempelvis handla om att på en karta visualisera den geografiska placeringen av bibliotek, skolor och vårdcentraler i en kommun eller att med hjälp av en tidslinje visa löneutvecklingen för olika yrken under de senaste 50 åren. Som avslutning föreslår jag att visualiseringar av data kan utvecklas mer på kommunal nivå och där fungera som verktyg för medborgares kritiska medvetenhet och demokratiska deltagande.

Från källkritik till medie- och informationskunnighet

Den traditionella definitionen av källkritik tar formen av en sorts checklista med frågor som bör ställas då en användare tar del av en informationsresurs. Vem står bakom informationen? Hur har den publicerats och i vilket syfte? Hur gammal är den? I biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning börjar många dock röra sig bort från ett begränsat fokus på källkritik. Invändningarna handlar om att källkritiska checklistor får det att låta som att »bra« källor alltid är bra och att de kan särskiljas från »dåliga« källor med ett par enkla frågor. I själva verket kräver kritiska bedömningar långt mer avancerade

avvägningar och förståelse för sammanhanget. En informationsresurs kan mycket väl vara olämplig vid ett tillfälle men lämplig vid ett annat beroende på hur den används och i vilket syfte.

Forskare hävdar därför att traditionell källkritik behöver kompletteras med andra kritiska kunskaper, kompetenser och förhållningssätt. Det gäller användarens förmåga att:

- upprätthålla en kritisk distans till informationen för att kunna granska, »läsa emot« och ifrågasätta innehållet,
- »läsa mellan raderna« och uttolka så kallade »undertexter« och möjliga konsekvenser av det som presenteras,
- reflektera kring vilka som inte kommer till tals och därmed vilka ämnen och perspektiv som inte representeras,
- reflektera kring vilka som inte får tillgång till informationen och därmed utsluts, samt
- omforma existerande information eller skapa ny som svar på egna behov.

Det nya begreppet medie- och informationskunnighet (MIK) lanserades av UNESCO och har satts högt på den svenska agendan av Statens medieråd. MIK bygger på tre huvudkompetenser:

1. att förstå mediers roll i samhället
2. att kunna finna, analysera och kritiskt värdera information
3. att själv kunna kommunicera och skapa information på internet.

Mediers roll i samhället (1) ligger utanför mitt forskningsfält och diskussionen här. Jag diskuterar istället hur möjligheter till aktivt deltagande via visualiseringar av data kan binda samman aspekterna (2) och (3) mot ökat demokratiskt deltagande och kritisk medvetenhet.

Från mottagare till producent

Att kunna skapa och kommunicera information är en ofta förbisedd men demokratiskt och kritiskt viktig förutsättning av flera anledningar. Genom definitionen av MIK visar man nu tydligt att allmänheten inte bara ska vara passiva mottagare som förhåller sig till det som serveras, utan att individer också själva ska ha makten att producera och sprida information. Grundtanken påminner om mänskliga rättigheter som yttrande- och informationsfrihet, men också om den brasilianske läraren och filosofen Paulo Freires kritiska

pedagogik. Han förespråkade att förtryckta minoriteter skulle få hjälp att återta makten över sin informationsinhämtning och sitt lärande.

MIK lyfter på så sätt fram ett grundläggande maktperspektiv på information. Det handlar om att kunna skapa informationsresurser för egna intressen och behov eller för att ge alternativ och motbilder. Med kritiska kunskaper, kompetenser och förhållningssätt ska individen genom ett självständigt och medvetet informations- och medieanvändande kunna styra sitt liv, lära sig, utvecklas och vara delaktig – men även i sin tur ha möjlighet att påverka medmänniskor, makthavare och samhället i stort.

Jämfört med källkritik innebär därmed MIK en viktig förändring i synen på informationsanvändare och medborgare från mottagare till producenter. Förskjutningen knyter an till bildningsidéer som sätter högre värde på metakunskaper (som kunskapen om hur man skapar kunskap och att lära hur man lär) än på att memorera isolerade faktakunskaper. Bildningssträvanden har också ofta syftat till maktutjämning och demokratisering och målet med aktivt deltagande är detsamma. Skolundervisningen presenteras som den viktigaste byggstenen på vägen mot målet. Men förutom teoretiska kunskaper behöver det också finnas praktiska möjligheter för vanliga människor att vara aktiva i skapandet av information och kunskap. Visualiseringar av data kan erbjuda sådana möjligheter av ömsesidig nytta för offentlig sektor och allmänhet. Kommunerna har intresse av kritiska medborgare med insyn i beslut och engagemang i verksamhetsutveckling samtidigt som allmänheten har intresse av de data som kommunerna har i sin ägo.

Kritisk medvetenhet och demokratiskt deltagande genom data och visualiseringar

Just möjligheten till aktivt deltagande gör visualiseringar av data till lovande demokratiska verktyg. När data görs fritt tillgängliga kan makthavare inte längre kontrollera vad som ses. Genom en visualisering som exempelvis Statistiska Centralbyråns »Statistikatlas« över kommunalskattens utveckling i Sverige från 1974 till 2014 öppnar sig många möjligheter. Alla kan gå in och kontrollera andras – inte minst politikerns – siffror och påståenden i ämnet. Vi kan fokusera på lokalt intresse (en särskild kommun) eller jämföra skillnader mellan kommuner. Vi kan också leta efter alternativa trender och mönster

genom att testa någon ny variabel. Jämför det med utvalda och redigerade siffror och grafer i lästa pdf:er och tryckta dokument!

Den demokratiserande potentialen handlar dock inte bara om att kunna granska och ifrågasätta grunderna för makthavares påståenden och beslut. Visualisering är en särskild övertalningskraft som lika gärna kan användas av medborgare för att utöva lobbyverksamhet gentemot makthavare. Så har man exempelvis arbetat i England i det universitetsstödda projektet »Mapping for change« där allmänheten fått hjälp att samla in och visualisera data om problem de vill ska åtgärdas, som luftföroreningar i olika områden i London eller snedfördelad geografisk placering av gymnasieskolor. Övertalningskraften gör det svårare att kritiskt distansera sig mot och ifrågasätta en visualisering av data, än om samma data vore presenterade i en vanlig text. Svårigheten beror på att kombinationen visualisering, data och teknisk framställning uppfattas som en objektiv och sann återspeglning av verkligheten. Men när användare på detta vis själva arbetar med data och visualiseringar får de också kunskaper som gör dem bättre rustade att granska och genomsöka andra visualiseringar.

Engagemanget och intresset för visualiseringar tycks föga förvånande vara som störst när användare kan »se sig själva« i data. Efter riksdagsvalet 2014 var det exempelvis mycket populärt att gå in på bland annat SVT:s resurser och söka upp sitt eget valdistrikt och visualisera »hur grannarna röstat«. Resultaten delades och diskuterades frekvent på sociala medier som Facebook. Många organisationer och myndigheter har idag också öppnat upp sina dataresurser för allmänheten, men på kommunal nivå har det ännu inte skett lika mycket, trots att dataresurserna där – på grund av sin lokala prägel – kan vara av största relevans och intresse för allmänheten.

Som exemplen ovan visat kan tillgång till relevanta data göra det möjligt för människor att utforska, analysera och diskutera grunder för politiska beslut och att föra upp egna frågor på dagordningen. Det är också en förutsättning för att kunna göra välgrundade val vad gäller exempelvis skola, vård och boende. Samtidigt kan visualiseringar upplevas ha en jämförelsevis hög tröskel. Det krävs medvetna och långsiktiga satsningar för att involvera medborgarna i användning av visualisering. God tillgång på kvalitativa, öppna och stabila dataresurser liksom flexibla och enkla visualiseringsverktyg är en grundförutsättning. Dessutom fordras utbildning på alla nivåer. I skolan naturligtvis, men också genom

bibliotekens och folkbildningens verksamheter. Utbildningen bör omfatta både data och visualiseringsverktyg, men också kritiska kunskaper, kompetenser och förhållningssätt. Frågor om personlig integritet och andra rättighets- och säkerhetsaspekter för data måste självklart också tas på allvar och hanteras.

Men den kanske viktigaste faktorn är ändå i vilken utsträckning offentliga regionala och lokala instanser vill och klarar av att släppa dataresurser fria på ett säkert sätt. Om det lyckas kan det stärka demokratin att fler engagerade och kritiska röster kan höras och diskutera med varandra i lokalsamhället. Och som visualiseringsexemplen visar ligger det i tiden att bildning på olika sätt får handla om kunskap att på egen hand både ifrågasätta och använda själva redskapen för kunskapsproduktion snarare än att endast stå som mottagare av ett visst innehåll.

VERONICA JOHANSSON

LÄSTIPS

Medie- och informationskunnighet i en biblioteks- och informationsvetenskaplig belysning/ Johanna Rivano Eckerdal & Olof Sundin (red.). Svensk biblioteks-förening (2014).

Mapping for Change
www.mappingforchange.org.uk

MIK-rummet. <http://mik.statensmedierad.se/>

FOTO: HELEN ANDERSSON

BILDNING I DIGITALISERINGENS TID

DEN FJÄRDE JANUARI 2013 publicerades på den sociala nyhetssidan Reddit frågan: »Om någon från 50-talet plötsligt dök upp, vad skulle vara den svåraste saken att förklara för dem om livet idag«. Användaren nuseramed svarade: »Jag har en pryl i min ficka som ger mig tillgång till människans samlade vetande. Jag använder den till att titta på bilder av katter och råka i gräl med främlingar.«

Svaret – som omgående fick viral spridning – illustrerar den kanske egentligen något triviala iakttagelsen att tillgång till informationsresurser är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för lärande, lika giltig i en digital som analog kontext. (En god vän hade en gång ambitionen att bilda sig genom att läsa ett uppslagsverk från A–Ö. Uppgiften visade sig svår att fullfölja men han imponerade alla genom sina omfattande kunskaper om den finske arkitekten Alvar Aalto.)

Detta till trots har nätets framväxt skapat förväntningar om ett ökat lärande frikopplat från den fysiska världens trista begränsningar. En möjlighet för alla att lära sig i egen takt, oberoende av tid och rum. En ny lärandekultur som är icke-hierarkisk, demokratisk och nätverksbaserad. Att nätet skapar nya förutsättningar för kommunikation och spridning av information och nya möjligheter till distansutbildning (till exempel den nuvarande hypen kring MOOCs, *Massive Open Online Courses*) är en sak, men finns det också skäl att tala om att den digitala utvecklingen förändrar vår syn på bildning?

Vad är då bildning?

Bildning brukar ofta beskrivas som ett personligt förhållande till kunskap, den brukar kopplas till överblick, helhetssyn, en förmåga att skapa sammanhang och tolka och förstå världen. Bildning är också knutet till personlig utveckling, omdöme och mognad, där individens kunskaper blivit en integrerad del av personligheten. Bildningen förändrar oss som människor. Ordet »bildning« innefattar både »bilda« och »bild«, i betydelsen forma eller skapa, respektive förebild, att göra sig en bild av något. Med professor Bernt Gustavssons ord i

antologin *Bildningens förvandlingar*: »Redan genom ordets dubbla betydelse kan vi se de två väsentliga momenten i begreppet bildning, att skapa och forma och att nå ett mål eller resultat. Den process det innebär att skapa och forma pågår ständigt, den är oändlig.« Båda delarna är centrala, en dialektik mellan fri, oändlig process och förebild och mål.

Det finns en pågående diskussion om huruvida nätets informationsöverflöd borde omdefiniera kunskapskraven i till exempel skolan, det är inte längre viktigt att memorera fakta om dessa ständigt är tillgängliga online, andra förmågor borde istället premieras. I andra ringhörnan finns de som befarar att vårt beroende av tekniska stödsystem fördummar människan (en tankelinje som går från Platons utskåpande av skrivkonsten i dialogen *Faidros* till Nicholas Carrs *The Shallows: What the Internet is doing to our brains*). Oavsett vilken ställning man tar i dessa frågor kan man – givet den skissartade definitionen av bildning ovan – hävda att bildning inte kan läggas utanför människan. Bildning måste komma inifrån, genom den enskildes aktiva engagemang och bearbetning av informationskällor. I den meningen skulle man kunna säga att nätet och digital teknik inte påverkar vad bildning är. Bildning tar tid. Att bilda sig – liksom att växa upp – är en process som inte låter sig effektiviseras.

Men bildning brukar också förknippas med ett visst kunskapsinnehåll, det förebildliga. Visserligen ses bildning som ett fritt utforskande, en intresse-driven process (till skillnad från formell utbildning), men ändå inte frikopplad från vad som bedöms som värdefulla kunskaper och färdigheter i ett visst socialt sammanhang. Försök att ringa in vad den bildade människan bör kunna brukar dock alltid bli kontroversiella, ofta en kanon över västerländsk kulturhistoria, vars urval och perspektiv lätt kan ifrågasättas. Men även om varje kanon, varje definition av (allmän)bildning är temporär och föremål för diskussion och ifrågasättande är den samtidigt svår att helt klara sig utan. Att besitta omfattande detaljkunskaper, som i en viss social gemenskap uppfattas som överdrivna om de inte är yrkesmässigt nödvändiga, är inte ett tecken på bildning, det ger snarare en nörd-stämpel.

Digital kompetens

Kan man då se kunskaper om internet och digital teknik som en del av ett modernt bildningsbegrepp? Och vad bör man i så fall kunna? I Europaparlamentets och rådets rekommendation om nyckelkompetenser för livslångt lärande från 2006 lyfts dessa fram:

- kommunikation på modersmålet
- kommunikation på främmande språk
- matematiskt kunnande och grundläggande vetenskaplig och teknisk kompetens
- digital kompetens
- lära att lära
- social och medborgerlig kompetens
- initiativförmåga och företaganda
- kulturell medvetenhet och kulturella uttrycksformer

Uppräkningen avslutas med en mening som onekligen ger en känsla av att rekommendationen är en kommittéprodukt under stridsropet *Allt är prioriterat*: »Dessa nyckelkompetenser är alla beroende av varandra och tonvikten för allihop ligger på kritiskt tänkande, kreativitet, initiativtagande, problemlösning, riskbedömning, beslutsfattande och konstruktiv hantering av känslor.«

Digital kompetens beskrivs som innefattande »säker och kritisk användning av informationssamhällets teknik samt grundläggande färdigheter i informations- och kommunikationsteknik (IKT)«. I en artikel i antologin *Interaktiva medier och lärandemiljöer* problematiserar forskaren Elza Dunkels denna betoning av vissa tekniska färdigheter när man istället skulle kunna se de övriga nyckelkompetenserna som lika, eller mer, nödvändiga för att kunna hantera informationssamhället. Hon argumenterar istället för tre nyckelkompetenser: livskompetens, informationsvärdering samt förmåga att avslöja medier och se dess möjligheter och risker.

Diskussionen illustrerar svårigheten med att ringa in digital kompetens på ett meningsfullt sätt. Varje tid har sin informationsteknik, om man inte behärskar den begränsas man i sina möjligheter. Därför är det viktigt att kunna få hjälp att lära sig de praktiska färdigheter som krävs i ett visst sammanhang (och därför är det arbete kring digital delaktighet som bedrivs inom bibliotek och studieförbund viktigt och socialt utjämnande). Men när

man ska gå från att hjälpa en människa i en viss situation eller introducera en viss teknisk lösning till att beskriva en särskild kompetens blir det svårare. Antingen begränsar man beskrivningen till vissa tekniska färdigheter som tenderar att bli väldigt tidsbundna och alltför detaljerade, eller så försöker man använda mer allmänna termer (till exempel förmågan att kritiskt värdera källor, att kommunicera ändamålsenligt med olika målgrupper etc) och då blir kopplingen till det digitala mer vag. Behöver vi verkligen tala om en särskild digital kompetens? Är det inte bara ett tecken på att vi fortfarande ser på internet och digital teknik som något nytt och väsentligt annorlunda. Det skulle låta konstigt att till exempel säga »Per Wästberg uppvisade på 60-talet en imponerande telefon- och papperskompetens«, även om han utan tvekan var fullt förtrogen med sin tids informationsteknik.

Att man nu – några år efter EU:s listning av nyckelkompetenser – kan reagera på användningen av ordet digital, kan också ses som ett tecken på internets och den digitala teknikens triumftåg. Om nätet finns med i alla sammanhang blir det till slut så självklart att det inte längre är meningsfullt som en egen kategori. Om praktiskt taget allt innefattar digital teknik blir det meningslöst att tala om det så länge man inte går ner på en mer detaljerad nivå. Som spelforskaren Jonas Linderöth skriver i ett blogginlägg:

»Personer som uppdaterar något socialt media, skriver en text i ett ordbehandlingsprogram, retuscherar ett foto i ett bildredigeringsprogram, talar med en vän i Skype eller spelar Civilization V, använder alla teknologi som är digital (och elektrisk). Vi kan självklart beskriva alla dessa praktiker som nya digitala arenor. Vi kan säga att de olika programmen och plattformarna utgör digitala verktyg för lärande med nya oanade möjligheter. Problemet är att denna beskrivningsnivå är lika meningslös som att tala om elektriska verktyg för lärande (allt från hushållsmaskiner och svarvar till biologins akvariepump).«

Teknik och samhälle

Att den digitala teknikens yttringar är svåra att sammanfatta under ett gemensamt begrepp, och att det därmed är problematiskt att tala om kompetens och färdigheter – och bildning – som digitala, ändrar dock kanske inte föreställningen om tekniken som en självständig omdanande kraft. De utopiska för-

väntningarna på internet kan sägas vara typiska för en djupt rotad framstegstro där det till varje ny teknik knyts stora förhoppningar om dess frigörande möjligheter, så var det för televisionen, radion och före dess telegrafan. Men också kopplad till Silicon Valleys märkliga mix av frihetlig hippiekultur och libertariansk kapitalism. Synen på teknisk utveckling och samhällsförändringar blir dock ofta enkelriktad och ödesbestämd, men tekniken formar inte bara samhället utan omformas och gestaltas i ett komplext samspel av politik, ekonomi och teknologi.

I en nyutkommen avhandling av Martin Danielsson, *Digitala distinktioner. Klass och kontinuitet i unga mäns vardagliga mediepraktiker*, undersöks hur ungdomar med olika klassbakgrund och utbildningsinriktning införlivar digitala medier i sina vardagsliv. Avhandlingen visar på klassmässiga skillnader i digitala mediepraktiker som tidigare överskuggats av teknikromantiska föreställningar om »nätgenerationen« och den digitala teknikens förändringspotential.

Internet och den digitala utvecklingen existerar inte i ett socialt vakuum. Det är en mänsklig praktik som kan studeras och förstås – och förändras – som andra kulturyttringar. Att se det vi kallar digitalt som en mänsklig aktivitet bland andra är kanske ett sätt att infoga det i ett modernt bildningsbegrepp. De möjligheter som ny teknik erbjuder ska inte ses som enkla lösningar på frågor som snarare är sociala eller politiska. Våra förhållanden på nätet är djupt inbäddade i köttvärlden, så är också viljan och drivkraften att bilda sig.

ÖRJAN HELLSTRÖM

FOTO: FREDRIK SVEDMYR

NÄR LÄRANDET BLIR ELEKTRISKT

SKOLVÄRLDENS FORMELLA LÄRANDE HAMNAR inte sällan inom givna ramar. Kravet på mätbarhet gör att fokus lätt hamnar på nationella prov och betyg. Att skapa en grund för ett mer bestående lärande som når utanför klassrummets tröskel kan vara en större utmaning.

– Mycket av kunskapen är så nyttobaserad och fokuserad på att man ska komma in på en utbildning. Ibland får jag en känsla av att vi inte riktigt bygger kunskap på djupet, säger Leila Hajee, lärare i svenska, religion och historia på Hvitfeldtska gymnasiet i Göteborg.

Hon har många år som lärare bakom sig. Först i grundskolan och under de senaste 15 åren har hon jobbat på Hvitfeldtska. Det är en av de största gymnasieskolorna i Göteborg och har en över 300-årig tradition av lärande. Formerna för att plantera kunskap hos skolans alla elever har naturligtvis förändrats över tid. Idag har skolan en specialinriktning mot naturvetenskap, matematik, handel, ekonomi, språk och musik. Det finns även internationella program, vilket möjligen ger en känsla av att det är en gymnasieskola med världen som kunskapsfält. Samtidigt som alla förutsättningar finns för ett möte mellan tradition och ett gränslöst lärande, ser Leila Hajee att mycket av undervisningen är inramad av klassrummets formella kunskap som kanske handlar mer om mätbara mål och betyg.

– Talar vi om svenska, så är mycket styrt av de nationella proven. De tar väldigt mycket tid, som inte direkt står i proportion till vad de ger. Det är inte så att jag är emot nationella prov. Men det blir mycket fokus på resultat och betyg, säger hon.

Splittrat fokus

Vidare kan hon också se att det är en hel del kunskap som ska rymmas inom en begränsad tid. Inte minst när det gäller ungas läsning och förståelse för djupare texter, behövs det tid.

– Jag hade en övning där eleverna skulle läsa debattartiklar. Det var många som tyckte det var ett svårt språk. Jag tror att bildning och kunskap handlar

mycket om uthållighet. Många läser korta texter och ger lättare upp när de möter svårare texter. Jag tror det har att göra med en stress och en splittring som många elever lever i, säger Leila Hajee.

Samtidigt som vi lever i en alltmer snuttifierad tillvaro och där nyhetsflöden sammanfattas i 130 tecken långa uppdateringar, så ser hon också att det finns fler moment som konkurrerar om elevernas uppmärksamhet. Det handlar så klart om att det är många ämnen att ta till sig och smälta. Men det handlar även om teknikens landvinningar som i vissa lägen stjäl uppmärksamheten och blir till grus i kunskapens maskineri.

– Det kan vara svårt att motivera eleverna ibland och det kan också bli mycket tjat om att stoppa undan mobilerna. Det är mycket runtomkring som har förändrats, med all teknik. Det är naturligtvis kul och jag är inte teknikfientlig. Jag är väldigt fascinerad av utvecklingen. Men det är något som har hänt och det finns en baksida med det, säger Leila Hajee.

Hon får här också backning av forskning som visar att en förklaringsfaktor bakom minskad läsförståelse är att unga idag tillbringar mer tid framför en skärm av olika pixeldimensioner istället för att läsa böcker. Det är inte tekniken i sig som är problemet, utan snarare att just tiden för läsning har minskat till förmån för digitala aktiviteter.

Fånga ett intresse

Samtidigt som konkurrensen om elevernas uppmärksamhet ökar, så upplever Leila Hajee att tiden är knapp för både lärare och elever. Det finns naturligtvis ett mått av effektivitet och trygghet att kunna luta sig mot fastslagna mål och mått i sin roll som lärare. Även om tiden skapar begränsningar att gå utanför mallen, så försöker Leila Hajee hitta vägar att skapa engagemang och intresse i sin undervisning.

– Det kan vara en utmaning att inspirera under tidspress. Jag försöker utnyttja det som ligger nära till hands och det jag kan påverka. Den här skolan ligger bra till. Vi har nära till både konsthallen och biblioteket. Jag försöker utnyttja detta och ta eleverna till olika utställningar. Många gånger kan en epok i litteraturen lika väl gestalta sig i konsten, säger Leila Hajee.

Att fånga ett engagemang handlar också om att bygga relationer och kunna möta eleverna i deras intressen. På skolan finns många olika föreningar,

där eleverna samlas kring frågor som rör politik, elevinflytande, musik, såväl som filosofi och fika.

– Jag önskar man kunde samlas mer kring frågor som eleverna är intresserade av och kanske integrera undervisningen med poetry slam eller något annat, säger Leila Hajee vidare.

Allting är som bekant inte alltid som det ser ut. Att bygga relationer i klassrummet kan även bidra till att synliggöra elever och deras värld utanför klassrummet.

– Jag hade en tjej som hela tiden såg väldigt oengagerad och ointresserad ut. När vi pratade om det visade det sig att hon var elitidrottare. Det förändrade helt min attityd. Det kanske är uttjat, men man kan inte underskatta betydelsen av att bli sedd. Vi vet så lite om varandra. Det är viktigt att försöka komma ihåg.

Lärandets höjdpunkt

Genom att synliggöra och möta eleverna i deras intressen uppstår också möjligheter att hitta de där ingångarna till ett lärande som ibland ligger något utanför ramarna. Det är också i de här situationerna det kan bli en slags didaktisk urladdning i klassrummet.

– Vi hade en diskussionsuppgift i religion. Jag tänkte att det skulle ta kanske tjugo minuter, men det tog en och halv timme. Alla var med och det var roligt. Jag hade tänkt att vi skulle ta upp två, tre frågor till, men jag fick tänka om och blev en slags diskussionsledare istället. Det bästa med läraryrket är när det blir så där elektriskt i klassrummet, säger Leila Hajee.

Utifrån denna kraft finns också källan till kunskap. Bildning är, för Leila Hajee, inte bara A till F på ett papper. Det handlar om att plantera en djupare förståelse.

– Det handlar om att ha kunskap i ett ämne så man kan analysera, att inte bara återge instrumentell fakta, utan att även ta ett steg till och dra egna slutsatser utifrån ett större sammanhang. Vi möter ofta olika typer av förenklningar som inte bidrar till någon djupare förståelse. Bildning är att kunna sätta sig in i andras situation och inte bara utgå från sin egen synvinkel på tillvaron, säger Leila Hajee.

FREDRIK SVEDEMYR

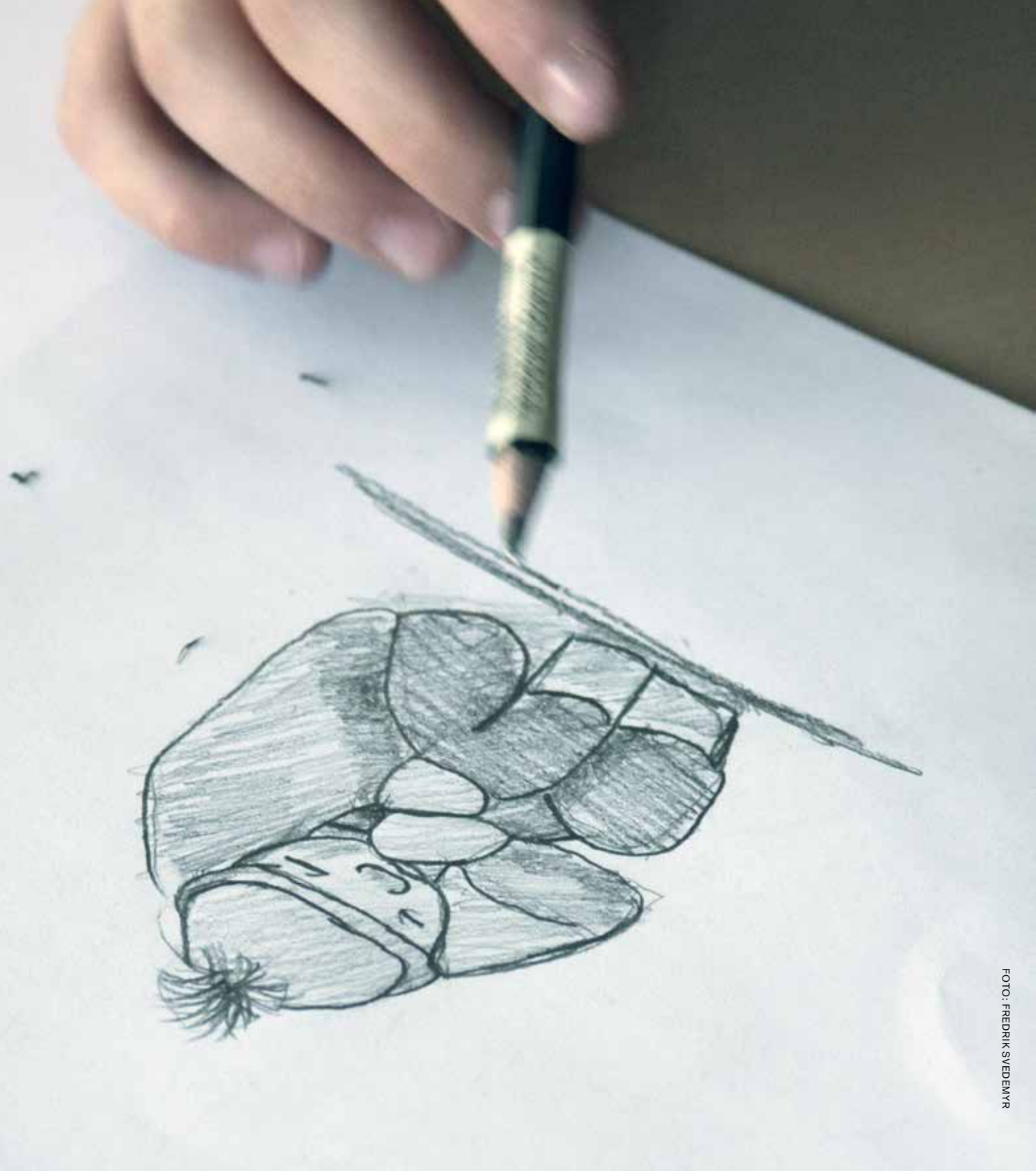

FOTO: FREDRIK SVEDMYR

VAD ÄR GLOBAL BILDNING?

BILDNINGSPRÅG ÄR ÅTER I fokus vilket märks både i press och genom en rad nya publikationer. Det handlar då om flera olika bildningsbegrepp. Här är några exempel: akademisk bildning, folkbildning, medborgerlig bildning, livslångt lärande och bildning i existentiell mening.

Allt sedan Humboldts föreställning om *Bildung* introducerades betraktas akademien som en plats där undervisning förbinder den enskildes bildning med kollektivets. Vi kan därmed tala om akademiskt grundad bildning. Inom högskolevärlden bedrivs undervisning utifrån vetenskaplig reflektion och använder kritiska perspektiv. Och det är gemensamt för teoretiska utbildningar och professionsutbildningar.

I de nordiska länderna utgår folkbildningsarbete hos till exempel studieförbund och folkhögskolor från N.F.S. Grundtvigs tänkande. Folkbildning rör sig på gränsen mellan utbildning, socialt arbete och kultur samt strävar efter social förbättring.

Medborgerlig bildning skapar politiskt medvetna medborgare med förmåga att fälla politiska omdömen. Var och en skall kunna tänka självständigt och använda kritiska perspektiv och aktivt delta i ett demokratiskt samhälle. Sådan bildning är ouplösligt kopplad till frågor om jämlikhet.

Begreppen folkbildning och medborgerlig bildning överlappar varandra. Folkbildning skapar medborgerlig bildning. Jag skiljer dock mellan begreppen eftersom akademisk bildning också genererar medborgerlig bildning.

Ett ytterligare sätt att tala om bildning är diskussionen kring livslångt lärande. Det återförs ofta till UNESCO:s rapport *Learning to be*. I rapporten beskrivs det livslånga lärandet i termer av självstyrda processer med ständig förnyelse och komplettering av kunskaper, färdigheter och attityder. Akademisk bildning, folkbildning samt medborgerlig bildning kan ingå i det livslånga lärandet.

Bildning har också existentiella dimensioner och är en aspekt av vår strävan att skapa meningsfulla sammanhang av det som sker i livet. Den bildande processen är här resultat av såväl självstyre som att hantera det vi inte har kontroll över: förluster, livskriser eller arbetslöshet för att nämna några exempel.

Det finns sätt att verka inom samtliga traditioner som tar avstånd från tanken att bildande processer bevarar viss kunskap, tradition, kanon, kulturarv eller liknande. I stället får vi en reflektiv, kritisk granskande tradition som utifrån egna förutsättningar fortlöpande förhåller sig till kulturella och historiska arv.

Behövs global bildning?

Något som är gemensamt för de olika bildningsbegrepp som presenterades ovan är att det handlar om människans fria självutveckling utan förutbestämt mål. Och dessutom finns en ofrånkomlig koppling till en individ som utgår från sin lokala, regionala, nationella, kulturella och historiska förankring. Just hennes eller hans värld. Bildningsarbete utvecklar i västerlandets klassiska mening reflektion och självreflektion för att i samma andetag stärka nationell och kulturell tillhörighet.

En människa ingår i olika grupper, sitt lokala samhälle, en nation men också i globala gemenskaper eller sammanhang. I det globala samhället lämnar vi ofta det egna landets gränser för världsmedborgarskap. Men vi möter också det globala när vi är hemma. Demokratisk utveckling i ett mångkulturellt samhälle förutsätter att traditionell inhemsk kultur och institutionaliserat kulturarv inte längre är den enda självklara utgångspunkten.

Det framstår som naturligt att också formulera perspektiv för global bildning. Skulle klassisk bildningssyn då tappa fotfästet? Behöver vi använda ett annat bildningsbegrepp än det nationellt grundade i arbetet med bildningsarbete över nationella och kulturella gränser? Och vad skulle talet om global bildning betyda?

Global kulturförståelse och global rättvisa

Dagens kulturmöten inom ett samhälle eller mellan nationer är något som bidrar till att skapa nödvändig dynamik för både samhällets och individens utveckling. Ett första uppslag är global bildning i betydelsen instrument för kulturförståelse. Bildade människor från en kultur har förmåga att förstå en annan och främmande kultur.

Om global bildning i bemärkelsen kulturförståelse tillämpas i praktiken uppstår vad som kan kallas interkulturell kompetens, förmåga att funktionellt kunna arbeta med det som framstår som främmande.

Vilka verktyg behövs för global kulturförståelse? Den amerikanska filosofen Martha Nussbaum svarar så här i boken *Not For Profit*: kritiskt

tänkande, etisk reflektion, omdömesgillhet i värdefrågor, förmåga att byta perspektiv och narrativ fantasi. Med det sist nämnda menas förmågan att föreställa sig och förstå vad det skulle innebära att vara »i någon annans skor«.

Hur är då sådana kompetenser kopplade till kulturförståelse? Ett sätt att illustrera det är att lyfta fram insikten om vad ett perspektiv är för något och kunna tillämpa det i praktiken. Förmågan lägger grunden för kulturjämförelse och kulturförståelse eftersom den som behärskar förhållanden mellan olika perspektiv kan förstå, hur olika kulturer och olika bärare av en och samma kultur, utgår från olika perspektiv i sina respektive förhållningssätt till en och samma företeelse. Kulturmöten kräver kompetens att leva i kulturella och nationella mellanrum.

Global kulturförståelse definierar global bildning som förmåga att reflektera och praktiskt använda resultatet inom ett specifikt kunskapsområde. Ytterligare exempel på detta sätt att definiera global bildning är global rättvisa. Ansvarfulla världsmedborgare behöver bildas om globala processer inom ekonomi, miljö och politik för att till exempel arbeta för etiskt användande av jordens resurser.

Uttrycket »global rättvisa« kan ges olika innebörder. Enligt ett institutionellt synsätt (»global justice«) handlar det om hur institutioner skall värderas eller analyseras. Vilka ideal skall globala institutioner förverkliga? Hur skall sådana institutioner gå till väga för att förverkliga dem?

Om termen »rättvisa« uppfattas handla om fördelning av värden eller nyttigheter rör global rättvisa vilken fördelning som bör eftersträvas på nationell respektive global nivå. Enligt vilken princip skall de fördelas? Hur mycket bör vi som lever i den rika delen av världen göra för världens fattiga?

Kritik av västerländsk bildningssyn

Låt oss nu återvända till frågan om global bildning är något annat än lokalt och nationellt grundad bildningssyn? Nussbaum svarar nekande. Enligt henne är global bildning resultat av att tillämpa akademisk bildning i klassisk västerländsk mening. Det innebär i praktiken att vi utgår från den egna kulturens nedärva analytiska verktyg för att förstå det främmande.

Hon poängterar i sina resonemang behovet av kritiska perspektiv men granskar inte västerländsk bildningssyn som en institution vilken utövar makt. Kan man tala om liknande bildningsbegrepp även inom kulturer utanför väst?

En utgångspunkt för vår bildningssyn är att det är en process där en människa formar och formas till något som inte är givet på förhand. Individbegreppet samt individens autonomi i västerländsk mening är här tagna för givna. Hur innehållsrikt är det att använda denna bildningssyn som mall för till exempel Asien eller Afrika?

Den postkoloniala forskningen formulerar kritik av västerländska bildningsideal, dess teoretiska verktyg och kunskapsproduktionens djupa inbäddning i globala förtrycksrelationer. I stället formuleras olika sätt att överskrida den kunskap som förutsätter västerländsk dominans genom koloniala projekt. Med koloniala projekt avses här historiska skeenden och dess efterverkningar och i förlängningen den globala kapitalismens direkta eller indirekta maktutövning, rasism, etnisk diskriminering samt stigmatisering av invandrade personer och deras barn.

Centrala teman i postkoloniala teorier är att undersöka skapandet av underlägsna »andra« och makten att förbli okunnig genom aktivt ignorande av kunskap som ifrågasätter redan etablerade världsbilder. Hur skall vi till exempel förstå hur den som lever i exil formar sin kunskap om världen? Vad innebär det att leva i en miljö där ens existens inte är självklar och man konstant behöver motivera sin närvaro. En person i en sådan situation är »aldrig hemma« utan rör sig hela tiden mellan olika världar och utvecklar därmed kompetenser som till exempel »dubbelseende« och mellanrumsperspektiv i förflyttningar mellan kultur, språk och livserfarenheter.

Bildningsresa utan hemkomst

Vad skulle det då innebära att tala om global bildning utan att förutsätta klassisk västerländsk bildningssyn?

Arbetet med att försöka förstå något äger rum i en kamp mellan världen och vår tolkning av den. Striden handlar i princip om att antingen offra det egna eller det främmande. Platsen för förståelse finns i mellanrummen mellan det bekanta och det främmande som främmande. Väntan är en viktig aspekt av processen.

En vanlig metafor för klassisk bildningsgång är bildningsresan. Den betonar att kunskap börjar »hemma« och först efter att ha bekantat sig med hemmet kan man möta det främmande. Inom den klassiska versionen av

bildningsresan används mötet som en station på en resa från vilken man återvänder hem. Efteråt betraktas det egna boet med nya ögon. Ett klassiskt svar på frågan om det bildande momentet poängterar alltså resans hemkomst.

I min diskussion kring global bildning vill jag dock fokusera på en annan aspekt av bildningens processer nämligen främlingskapet. Tänk dig att du är på resa i en kultur som är väldigt olik din egen. Du förstår inte koder, traditioner, är inte van vid maten eller naturen. Att i sitt inre hela tiden vilja återvända »hem« får som konsekvens att omedelbart omvandla möten med något främmande till det som är igenkännbart. En ständig hemkomst som reflekterar från givna förutsättningar om än med nya material.

I praktiken innebär det att man visserligen är på en okänd plats men arbetar med att »översätta« och jämföra främmande intryck med det som i stunden framstår som familjärt. Och därmed förbli hemma. Då undviker man den kris som uppstår i mötet med det främmande som främmande i relation till det egna.

Jag vill här lyfta fram global bildning som förmåga att låta något som ter sig främmande förbli främmande och närvarande utvärda processens osäkerhet samt den smärtsamma otrygghet som uppstår när man inte alls kan »göra som man brukar«. Då finns ingen plattform att utgå från, den måste uppfinnas i varje steg, i varje andetag. Hela tiden i kamp med lusten att springa hem där så mycket är självklart.

Det finns djupgående skillnader mellan att möta det främmande för att resa hem och att möta det främmande som främmande samt stanna där. Betoningen ändras och rörelsen går i en annan riktning. Den återvändande rörelsen till hemkomsten byts mot att stanna i främlingskap och fungera i ett obestämt läge en längre tid. Att färdas på sin globala bildningsresa innebär då att hela tiden vara på väg, att lämna det bekanta och vara beredd att bo någon annanstans. Metaforer som här kan undersökas är: att »utsätta sig«, »sätta sig själv på spel« eller »leva i spänning«.

Den klassiska bildningens gång utgör dock en förutsättning för global bildning i denna mening. Det är först då individen äger en genomreflekterad bild av sin egen plattform och därmed behärskar de förutsättningar som den vilar på som hon eller han kan lämna den, vila i språnget och därefter klart uppfatta skillnader och likheter mellan sin och andras världar.

Hur skall man som lokal, kommunal beslutsfattare arbeta med frågan

om bildning? Min uppmaning är att inte nöja sig med goda intentioner, utan bjuda in till arbete med sig själv som utmanar stereotypa föreställningar om kulturer och betraktar det egna agerandet ur maktperspektiv. Våga famla, vara osäker, fråga.

EVA MARK

LÄSTIPS

Not For Profit: why democracy needs the humanities/Nussbaum, Martha C. Princeton University Press, (2010).

Från exilen: Essäer 1976–2000/Said, Edward W, övers. Hans O. Sjöström. Ordfront, Stockholm (2006).

FOTO: HELEN ANDERSSON

TÄNDSTICKSASKEN SOM BLEV FINKULTUR

SMÅSTADSIDYLLEN TIDAHOLM I VÄSTERGÖTLAND var i början av 1900-talet ett klassiskt svenskt brukssamhälle med många industrier. Då var också olika folkrörelser och nykterhetsloger en del av samhället som såg till att aktivera invånarna.

– Tidaholm har en av Sveriges äldsta logelokaler, berättar Bengt Karlsson, före detta ombudsman inom ABF, numera ordförande i Tidaholms kultur- och fritidsnämnd. Många som var aktiva inom nykterhetsrörelsen var också aktiva inom arbetarrörelsen så man kan säga att nykterhetsrörelsen skolade arbetarrörelsens folk till att bli aktiva i samhällsbyggandet och utveckla orten.

von Essen

Jag har stämt träff med Bengt Karlsson på biblioteket i Tidaholm där vi nu sitter med medhavt kaffe på termos och wienerbröd. Biblioteket är en anrik byggnad på orten och den byggdes i slutet av 1800-talet av Vulcans tändsticksfabrik som en gåva till arbetarna på fabriken.

– Här fanns bibliotek, samlingsal och en butik där det gick alldeles utmärkt att handla på krita, berättar Bengt Karlsson och håller upp kaffe till oss ur termosen.

Medan vi tuggar i oss våra wienerbröd berättar Bengt historien om Tidaholm och om tysken Hans Henric von Essen vars läkare rekommenderat honom att bygga ett hus i form av en engelsk villa på Hellidsbergets västra sida i Västergötland där luften skulle göra hans dåliga lungor gott. Medan huset byggdes bodde von Essen på Kavlås slott där han snart blev uttråkad och började se sig omkring. Von Essen hade kontakter både i England och i Frankrike som på den tiden kommit längre i industriutvecklingen, och 1868 startade han tändsticksfabriken Vulcan på den lilla holmen i Tidan. Detta lade grunden till staden Tidaholm.

– Namnet Vulcan kom av att von Essen hade en häst med det namnet, skrattar Bengt Karlsson och berättar att fabriken blev braksuccé och att Vulcans tändsticksfabrik vid förra sekelskiftet hade bortåt tvåusen anställda och var världens största tändsticksfabrik.

Hans Henric von Essen var innovatör och nöjde sig inte med tändstickstillverkningen. Han byggde också upp en mekanisk industri, Tidaholms bruk, som under 1800-talet bland annat tillverkade hästkärror av exklusiv karaktär.

– Och så skapade man Tidaholmaren, ler Bengt Karlsson och förklarar att det var en bil.

– En populär sådan, förtydligar han.

Mellan 1904 och 1934 tillverkade man bilar, lastbilar, brandbilar och bussar på bruket, men sedan kom Krüger in i bilden och bruket gick i konkurs 1934.

– Tyvärr gick biltillverkningen i graven, eller rättare sagt flyttades till Scania i Södertälje eftersom Wallenbergarna kom in som ägare. Men en del finns kvar på ett museum här i staden.

Samarbete

Tändsticksfabriken har levt vidare och har i dag drygt hundra anställda och 1924 startade ett köksinredningsföretag som idag är Tidaholms största företag med 600 anställda.

– Vi har, och har hela tiden haft, en hyfsat bra arbetsmarknad i Tidaholm. Men det är ingen marknad som gynnar högre utbildningar och vi har lägre utbildningsnivå än riksgenomsnittet, säger Bengt Karlsson som menar att folkbildningen har haft stor betydelse för invånarna i Tidaholm där de flesta tidigt började arbeta på bruket eller på tändsticksfabriken direkt efter grundskolan.

– Många av de jobb som finns tillgängliga här finns där utan att du behöver skaffa en högre utbildning och då betyder folkbildningen en möjlighet att ta del av bildning.

Som politiker ser Bengt Karlsson att han har ett ansvar att operativt värna att folkbildning och föreningsliv har en fristående ställning. En kommun kan aldrig driva verksamheten och tro att den kan ta över eller gå in och peka och tala om förutsättningen.

– Det är helt uteslutet, det vill jag absolut inte delta i, säger han med eftertryck. Sedan har det med rättvisa att göra och det ska hanteras rätt och medlen ska fördelas lika och här i Tidaholm är bidragsgivningen till studieförbunden bland de högsta i Västra Götaland vilket, menar han, signalerar att kommunen är angelägen om folkbildningens positiva utveckling.

– Folkbildningen bygger på samarbete mellan kommunen och den

idéburna sektorn och det samarbetet tror jag kommer att öka i framtiden, svar han.

När det gäller Tidaholms kommuns engagemang och förtroende för folkbildningens olika aktörer upplever Bengt Karlsson att alla är positivt inställda och kanske är en bidragande orsak det lokala folkbildningsråd som finns i Tidaholm och som regelbundet planerar och genomför gemensamma evenemang. Det lokala folkbildningsrådet består av studieförbunden, folkhögskolan, SISU Idrottsutbildarna, kommunens kultursekreterare och folkhälsoplanerare. Under många år, berättar Bengt Karlsson, har folkbildningsrådet varje år genomfört en föreläsningsserie främst kring olika hälsofrågor med en rad olika infallsvinklar och teman.

– Förra året arrangerade de till exempel tillsammans med kommunen en gala för att uppmärksamma alla de frivilliga som är verksamma inom föreningslivet och inom olika organisationer. Ett evenemang som fyllde Sagateaterns 350 platser och som var ett mycket uppskattat inslag, svar han nöjt. Därutöver, tillägger han, sker samverkan mellan kommunernas olika verksamheter och enskilda folkbildningsorganisationer, både kontinuerligt, men också vid speciella tillfällen under året.

Trots en positiv inställning och en tro på framtiden, konstaterar Bengt Karlsson att närvaron av studieförbund på mindre orter generellt har minskat de senaste åren.

– Vi genomgår en förändringsprocess som helt beror på ekonomiska realiteter, konstaterar han. När jag började som ombudsman på ABF i början av 80-talet var vi sex enheter i Skaraborgs 17 kommuner. I dag är det en.

Konsekvenserna tror han bland annat blir att invånarna inte märker av folkbildning på samma sätt, att studieförbunden blir något abstrakt. Det finns också en risk anser han, att folkbildning i allt högre grad drivs inom studieförbundens medlemsorganisationer och då tenderar att bli introvert.

Men trots att studieförbundens närvaro minskar, är det många i Tidaholm som tar del av någon studiecirkel via de sex studieförbund som idag är aktiva här.

– 3 700 personer i 470 studiecirkel enligt statistiken för 2013. Det är ganska många, konstaterar han och håller upp det sista kaffet ur termos.

Grafisk verkstad

En gren av folkbildningen är folkhögskolorna och i Tidaholm finns Hellidens folkhögskola.

– En viktig del och en diamant i kommunen, säger Bengt Karlsson nöjt och knyter ihop berättelsen om Tidaholm och Hans Henric von Essen när han berättar att Hellidens folkhögskola är inhytt i den engelska villa som en gång byggdes åt den tyske mannen vars son i slutet av 1800-talet byggde ut till Hellidens slott.

– Man kan säga att det var von Essen som »ägde« Tidaholm under en period, skrattar han.

Numera drivs folkhögskolan av Blåbandsrörelsen och erbjuder bland annat allmänna kurser och utbildningar i konsthantverk och grafik och man har specialiserat sig på litografisk konst med bland annat Sveriges enda Konstlitografiska museum.

– Det finns en grafisk verkstad på Vulcanön där man tidigare tillverkade etiketterna till tändsticksaskarna och som nu Hellidens folkhögskola driver, säger Bengt Karlsson och berättar att skolan nästa år för sjunde gången arrangerar ett stort internationellt litografiskt symposium i Tidaholm. Då kommer konstnärer från hela världen till tändsticksfabrikens gamla verkstad. Arrangemanget genomförs vart fjärde år och trots att det är ett stort arrangemang i vår kommun har symposiet tyvärr hittills gått de flesta invånare ganska obemärkt förbi.

– Det är ju en konstart som funnits och varit etablerad i Tidaholm i decennier och alla har ju vuxit upp med brukssamhällets historia och känner mycket väl till den grafiska verkstaden som finns på gamla tändsticksområdet. För de flesta var, och är, det inget märkvärdigt. Under symposiet skapas kanske mycket abstrakt konst och det är en släng av finkultur som Tidaholmarna inte har någon känsla för.

– Men, fortsätter, Bengt Karlsson, det är ett bekymmer för oss och nästa gång det är symposium ska vi försöka göra det mer publikt och låta konsten få genomsyra hela staden. För jag tror ju att bildning betyder något och minskar fördumningen.

HELÉN ANDERSSON

Vad använder du din energi till?

Skicka en kompis in i skolan, vänta på förmiddagen och
vanta i två minuter vad händer!

Hur stor